

Andres Tvauri

BALTI ARHEOLOOGIA MAAILMAAJALOO PÖÖRISES EHK GOOTI TEOORIA SAATUS

Esimese maailmasõja eelõhtuks Baltimaade esiajaloo kujunenud pildi olid loonud baltisakslased oma rahvusluse vaimus. Esiajaloo käsitluse oluliseks osaks oli nn gooti teooria, mis tekkis 1870. aastatel Tartu Ülikooli professori Constantin Grewingki tööde põhjal. Gooti teooria seadis germaanlastest goodid Baltimaade esiajaloo tähtsale kohale. Siinne algrahvastik arvati olevat elanud kiviaja tasemel I aastatuhande esimese pooleni, arenenuma metallikultuuri muistised omistati aga gootidele, kes elanuvat siin algrahvastiku seas 2.–4. sajandil pKr. Teooria põhjal lahkusid goodid I aastatuhande keskpaigas Baltimaadelt ning nende asemele saabusid aastatuhande teisel poolel idast eestlaste ja liivlaste esivanemad. Artiklis vaadeldakse, kuidas gooti teooria kujunemine oli seotud 19. sajandi poliitiliste ja kultuuriliste oludega ning kuidas sellele said saatuslikuks põlvkonn vahetus arheoloogide hulgas ning kahe Euroopas möllanud suursõja tagajärjel sündinud rahvusriigid ja muutunud riigipiirid.

By the beginning of World War I, an overall view of the archaeology of the Eastern Baltic region had been formed by Baltic Germans in a true spirit of Baltic German nationalism. The so-called hypothesis about the Goths was an important part of it. The hypothesis was formed in the 1870s on the basis of the works of Professor Constantin Grewingki of the University of Tartu. It ascribed the Germanic tribe Goths an important role in the prehistory of the Eastern Baltic. The native local population stayed, according to the hypothesis, in the cultural level of the Stone Age until the first half of the first millennium AD. The antiquities of the more complex, metal-using culture were assigned to the Goths, presumed to have lived among the original population from the 2nd to the 4th centuries AD. According to the hypothesis, the Goths abandoned the Eastern Baltic in the middle of the first millennium AD and were replaced by the ancestors of the present Estonians and Livs arriving from the east in the second half of the first millennium. The article discusses the impact of the political and cultural circumstances of the 19th century on the formation of the hypothesis about the Goths. Special attention is paid to the extinction of the hypothesis as a result of the change of generation among the archaeologists, as well as the emergence of national states and alterations of political borders as a result of the two world wars.

Andres Tvauri, Tartu Ülikooli arheoloogia kabinet (Archaeology Centre, University of Tartu), Lossi 3, Tartu 50090, Eesti; tvauri@ut.ee

Sissejuhatus

Arheoloogia areng ei johtu ainuüksi uute ja uute muististe avastamisest ning uurimisest, vaid aeg-ajalt on kogu varasem allikate tõlgendamise viis ja tulemus uuenenud. Seda laadi muutused ei ole tingitud vaid allikmaterjali lisandumisest ja uurimismeetodite täiustumisest. Viimastel aastakümnetel on paljud uurijad näidanud, et arheoloogia järeldused on otseses sõltuvuses ka ideoloogilistest, sealhulgas rahvuslikest taotlustest ning eelarvamustest (nt Diaz-Andreu & Champion 1996; Jones 1997; Brather 2000). Eestis on sellele varem tähelepanu juhitud peamiselt seoses baltisaksa arheoloogide tegevusega (nt Selirand & Tõnisson 1963, 92). Esmakordselt on Eesti hilisema arheoloogia rahvusromantilisusest kirjutanud Priit Ligi (1994).

Etniliste küsimuste käsitluses on Eesti arheoloogiateadus Priit Ligi hinnangul arenenud saksa õpetlase Gustaf Kossinna (1858–1931) sõnastatud nn etnilise paradigma järgi. Selle keskseks ideeks on eeldus, et aineliste jäänuste põhjal määratletud arheoloogiline kultuur on samastatav etnosega (vt Kossinna 1911). Kõnesoleva seisukohaga on seotud ka laialt levinud tõekspidamine, et arheoloogia peab olema eelkõige rahvusteadus (Kossinna 1914). Niisugused ideed olid levinud juba enne Kossinnat. Eestis on selle paradigma raames tõlgendatud arheoloogilisi allikaid nii baltisaksa kui ka eesti rahvusromantilisest vaatenurgast (Ligi 1994; 1995).

Muinasteaduse areng nn baltisaksa perioodil, 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel paaril aastakümnel, rajanes peamiselt kolme Tartu Ülikooli professori, Friedrich Kruse, Constantin Grewingki ja Richard Hausmanni töödel. Nende põhjal oli Esi-mese maailmasõja eelõhtuks kujunenud juba teatud pilt siinsete alade esiajaloo-st. Selle, baltisaksa muinasteaduse keskseks küsimuseks võib pidada nn gooti teooriat, mille tõi käibesse Grewingki.

Gooti teooria teke on otseselt seotud tarandkalmete varasema uurimislooga, millest andis esimesena ülevaate Arne Michaël Tallgren (1922, 79–90). Hiljem on tarandkalmete uurimise ning ühtlasi gooti teooria historiograafiast põhjalikumalt kirjutanud Artur Vassar (1943, 265–271), Marta Schmiedehelm (Шмиде-хельм 1955, 6–11), Harri Moora (1956, 81–87) ning Jüri Selirand ja Evald Tõnisson (Selirand & Tõnisson 1963, 92–98). Tuleb aga rõhutada, et Vassari, Schmiedehelmi ja Moora põhjalikumad seda teemat puudutavad historiograafilised ülevaated on avaldatud Saksa või Nõukogude okupatsiooni ajal tugeva ideoloogilise surve ja kontrolli all. Arheoloogiateaduse institutsionaalne areng Baltimaades 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel poolel on küll juba leidnud põhjalikumalt käsitlemist (Wahle 1950), kuid baltisaksa muinasteaduse kujunemise aatelised ja teadusteoreetilised tagamaad on vähe uuritud teema. Seetõttu on igati põhjendatud gooti teooria uus ja täpsem käsitlus.

Esmalt tuleb põgusalt seletada, kes olid goodid, vaadeldava teooria peategelased. Selleks tsiteerin üldtunnustatud käibetõde gootidest:

goodid, idagermaani hõim. Rändasid u. 1. saj. e.m.a. Lõuna-Rootsist Visla suudmealale ja 2. saj. Musta mere rannikule Dnestri ja Dnepri alamjooksule. Osa goote võttis 4. saj. vastu ristiisu. Kun. Ermanarich ühendas u. 350 Musta mere äärsed hõimud hõimuliiduks, mis 375 alanud hunnide pealetungis varsti lagunes. (Eesti nõukogude entsüklopeedia, 3, 189.)

Lisaks on oluline teada, et pärast hunnide rünnakut tungisid goodid Rooma aladele ning vallutasid aastal 410 Rooma linna. Gootide rünnak käivitas ka muude barbarite sissetungi Rooma riigi aladele ja põhjustas kogu senise võimsüsteemi kokkuvarisemise. Goodid asutasid idagooti riigi Apenniini poolsaarel ja sellega piirnevatel aladel ning läänegooti riigi Lõuna-Prantsusmaal ja Pürenee poolsaarel. Esimene riik eksisteeris kuni 6. sajandi keskpaigani ja teine aastani 711. Seega oli gootide näol tegu maailma ajaloo kulgu oluliselt mõjutanud sõdalasrahvaga. Mainimata ei saa jätta ka asjaolu, et gootide piiskop Wulfila (u 313–383) poolt gooti keelde tõlgitud piibli tekst on peamine ja vanim idagermaani keele mälestis. Kõik see on põhjustanud, et goodid on olnud ajaloo historiograafias alati esil.

Gooti teooria all pean silmas seisukohta, mis seadis goodid tähtsale kohale ka Baltimaade esiajalos. Selle teooria kohaselt elas sinne algrahvastik algelises kiviaja kultuuris I aastatuhande esimese pooleni. Arenenuma metallikultuuri muis-tised omistati aga 2.–4. sajandil algrahvastiku seas elanud germaanlastest, täpsemalt gootidest asukatele. Teooria põhjal lahkusid goodid I aastatuhande keskpaigas Baltimaade alalt ning nende asemele saabusid aastatuhande teise poole jooksul idast eestlaste ja liivlaste esivanemad.

Kõik gooti teooria põhiväited lükati ümber juba hiljemalt 20. sajandi esimesel poolel. Siiski on gooti teooria veel kaua pärast käibelt kadumist arheoloogides tundeid tekitanud. Näiteks on nähtud selles Grewingki või üldse baltisakslaste põlisrahvavastast sepitsust (nt Шмидехельм 1955, 6–8; Selirand & Tõnisson 1963, 92–97). See hinnang on mõistetav, sest gooti teooria esitas germaanlasi märgatavalt kultuursematena kui eestlaste ja lätlaste esivanemaid. Eesti arheoloogiateaduse historiograafiaga lähemalt tutvudes ilmneb aga, et gooti teooria juured olid sügaval omas ajas ja selle raames esitatud väited vastasid tolle aja teaduse arusaamadele Põhja-Euroopa esiajaloo kohta.

Gooti teooria kujunemine

Kuigi muinsusharrastajaid tegutses Baltimaadel juba varem, oli esimeseks siinset muinasaega uurinud teadlaseks **Friedrich Karl Hermann Kruse** (1790–1866), kes oli aastatel 1828–1853 Tartu Ülikooli ajaloo professor. 1838. ja 1839. aastal tegi Kruse kaks arheoloogilist ekspeditsiooni Balti provintssides, nende käigus kogus ta muinasleide ja andmeid kinnismuististest (Kruse 1840). Reiseid tulemusel ilmus 1842. aastal Kruse sulest esimene Baltimaade esiajaloo üldkäsitlus “Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion...” ning 1846. aastal “Ur-Geschichte des Estnischen

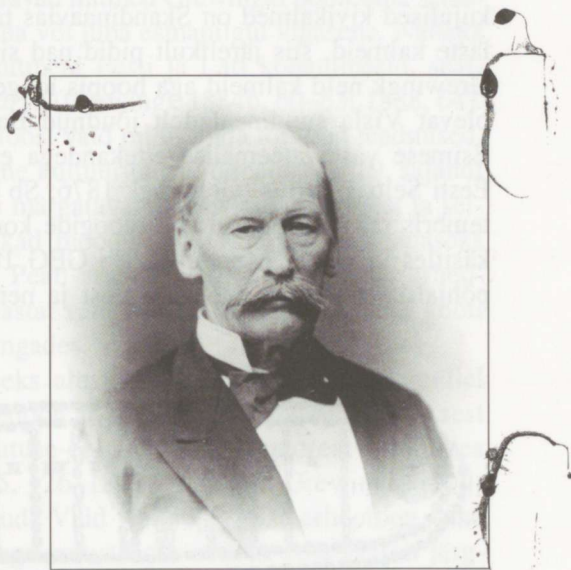
Volkstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv.- Esth.- und Curland..." Need oma aja oludes silmapaistvad teosed olid kokku pandud peamiselt kirjalike allikate ja rahvapärимuse põhjal, sest arheoloogilisi andmeid oli tollal veel tühiselt vähe. Kruse arvas, et peaaegu kõik siit saadud metallist muinasesemed on lääne poolt toodud. Siinseid kalmeid pidas ta aga skandinaavlaste, täpsemalt varjaagide muististeks, mõningaid Liivi- ja Kuramaa kalmeid omistas ta aga lausa vanadele kreeklastele ja roomlastele. Tuleb võtta arvesse, et Kruse alustas oma tööd Baltimaade muististe uurimisel niisama hästi kui tühjalt kohalt.

Viljandis 1819. aastal sündinud **Caspar Andreas Constantin Grewingk** (joon 1) oli Tartu Ülikooli mineraloogia ja geoloogia erakorraline professor aastast 1854 ning korraline professor alates 1860. aastast kuni oma surmani 1887. aastal. Ta oli õppinud Tartu, Jena ja Peterburi ülikoolis. Tema 1865. aastal ilmunud teost Balti provintside kiviaja kohta võib pidada esimeseks Eesti ala käsitlevaks teaduslikuks arheoloogiaalaseks uurimuseks. Alates kõnesoleva töö ilmumisest oli Grewingk Baltimaade arheoloogias juhtiv teadlane.

Oma raamatus analüüsis Grewingk vaid kiviaegseid leide, kuid andis ülevaate ka Baltimaade varaseimat ajalugu puudutavatest kirjalikest allikatest. Ta jõudis järeldusele, et eestlased ja liivlased on Baltimaade esmaasukad (Grewingk 1865, 69). Viimaste arengutaset pidas ta Tacituse fennide kirjeldusele viidates väga madalaks. Lisaks oli ta veendunud, et kohalike rahvaste kultuur ei arenenud Saksa vallutuse eelse 1000 aasta jooksul oluliselt edasi, sest 13. sajandi algul elasid nad ikka Tacituse kirjeldatutega samalaadsetes oludes (Grewingk 1865, 109). Goote Grewingk oma esimeses arheoloogiaalases töös veel ei maininud.

Grewingk hakkas uurima ka Baltimaade metalliaegseid muistiseid, mille põhjal koostas ta üldistava töö "Zur Archäologie des Baltikum und Russlands" (Grewingk 1874, 1877) ning hiljem seletused Baltimaade esimesele arheoloogiliste muististe levikukaardile (Grewingk 1884a). Neis teostes andis Grewingk oma aja allikabaasil rajaneva ja tollaste arusaamade kohase ülevaate kogu siinsest muinasajast.

Grewingk esitas esimesena Baltimaade esiajaloo kronoloogia. Sel ajal jagati kiviaeg veel kaheks suuremaks ajastuks – paleoliitikumiks ja neoliitikumiks. Kõik Eesti ala kiviaja muistised dateeris ta neoliitikumi. Grewingk eristas Baltikumi "spetsiifilist" kiviaega, mille lõpu paigutas ta esmalt 6. sajandisse (Grewingk 1871, 49), hiljem 1. sajandisse pKr (Grewingk

Joon 1. Constantin Grewingk (foto TÜRKHO).

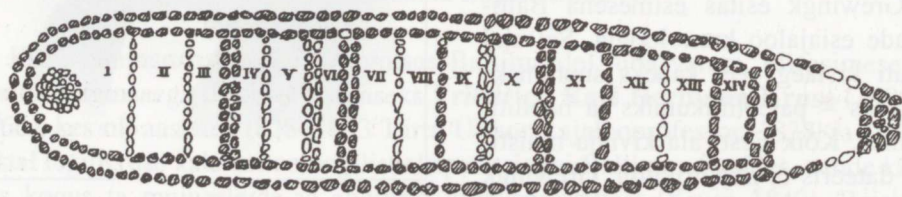
Fig. 1. Constantin Grewingk.

1874, 34). Pronksiaja arvas ta olevat olnud kiviaja noorema järguga samaaegse. Rauaajas eristas ta kahte järku: esimene meie ajaarvamise 1.–6. sajandini, teine 9.–12. sajandini. Vahepealset aega (7.–8. sajand) pidas ta üleminekujärguks. Grewingki arvates kestis kiviaja kultuur Baltimaades veel kaua pärast raua tarvituselevõttu. Varasema ja algelisema kiviaegse kultuuritraditsiooni omistas ta Baltikumi põhjapoolses osas ugri ja kaguosas leedu–slaavi hõimudele (Grewingk 1884a, 91) ning arenenuma metallikultuuri muistised 1.–6. sajandist Baltimail kohaliku algrahvastiku seas elanud gootidele.

Gooti teooria tekkimisel olid kesksed mõjutajad 1870. aastatel laiemalt tuntuks saanud seitse laevakujulist kivikalmet Kuramaal, Riia lahe edelarannikul. Grewingk pidas neist 1878. aastal ettekande Õpetatud Eesti Seltsis (Sb GEG 1878, 115–121) ja avaldas 1879. aastal ka vastavasisulise artikli (Grewingk 1879). Ta jõudis järeldusele, et tegu on skandinaavlaste ehitatud laevkalmetega.

Gooti teooria põhjendamisel oli olulise tähtsusega suurte ja leiurikaste rooma rauaaegsete kivikalmete – tarandkalmete – uurimine. Esimest tarandilise ehitusega kivikalmet kaevati 1875. aastal Põhja-Lätis Rauna lähedal Slavēkas, asjaarmastajast muinsushuvilise krahv Carl Georg von Sieversi (1814–1879) juhatusel. Slavēka kalme piklikku kuju (joon 2) ja kaevamiste ajal täheldatud risti läbi kalme kulgevaid suuremate raudkivide ridu võrdles Sievers Skandinaavia viikingiaegsete laevkalmete ja nendes esinevate sõudjapinkidega. Slavēka ehitus andis talle põhjust oletada, et see on normannide matmispaik (Sb GEG 1876, 103 jj; Sievers 1877).

Grewingki hinnangul võisid laevkalmeid rajada vaid germaanlased, sest laevakujulised kivikalmed on Skandinaavias tavalised. Kui Baltimaades on germaanlaste kalmeid, siis järelikult pidid nad siin ka elama. Erinevalt Sieversist pidas Grewingk neid kalmeid aga hoopis idagermaani hõimu gootide omaks. Goodid olevat Visla suudmealadelt jõudnud Baltimaadele hiljemalt umbes 200 pKr. Esimese vastavateemalise ettekandega esines ta 1876. aasta märtsis Õpetatud Eesti Seltsis Tartus (Grewingk 1876; Sb GEG 1876, 87–118) ja sama aasta septembris rahvusvahelisel arheoloogide kongressil Budapestis, kus seda küsimust käsitles ka Oscar Montelius (Sb GEG 1876, 177; Montelius 1877). Grewingki põhjalikum käsitus laevkalmetest ja nende kuulumisest gootidele ilmus trükis

Joon 2. Slavēka kalme plaan (Sievers 1877).

Fig. 2. The plan of Slavēka Grave (Sievers 1877).

1877. aastal (Grewingk 1877). Oma teooriat arendas ta edasi veel 1884. ja 1888. aastal ilmunud töödes (Grewingk 1884a; 1884b; 1888).

Baltisaksa uurijate viis seletada tarandkalmete päritolu oli kas teadlikult või alateadlikult rassistlik. Nad välistasid võimaluse, et suuri ja monumentaalseid rikaste hauapanustega kivi kalmeid oleksid olnud võimelised rajama eestlaste või lätlaste esivanemad. Sellele võib tuua otsese analoogia Zimbabwest (varasema nimega Rodeesiast), kus 1868. aastal avastatud Suur-Zimbabwe varemete kohta väitsid valged kolonistid, et mustad pole olnud võimelised midagi sellist ehitama. Mõeldi välja mitmeid migratsiooniteooriaid, mille järgi oli rajatis kas foiniiklaste, araablaste või portugallaste ehitatud (Adams jt 1978, 495).

Gooti teooria põhjendused ja ajalooline kontekst

Eesti kivi kalmete sarnasus või lausa samasus Skandinaavia laevkalmetega oli üks gooti teooria peamisi põhjendusi. Ekslik arvamus, et Eesti ja Läti suured I aastatuhande esimese poole kivi kalmed on laevkalmed, tulenes kalmete algelisest kaevamismetoodikast – avati vaid kalme kesksed osad, mis ei võimaldanud selle ehitusest täit ettekujutust saada. Ka kalmete plaanistamine toimus sageli silma järgi. Teiseks põhjuseks, miks tarandkalmeid ühendati gootidega, oli ilmselt asjaolu, et tarandkalmetest leitavate ehete eeskujud või analoogid leiduvad Läänemere kaguranniku piirkonnas. Just sealsetel aladel, Visla suudmepiirkonnas, teati ka goodid elanud olevat. Tänapäeval tunduvad mitmed Grewingki poolt oma seisukohtade tõestuseks esitatud väited otsituna või juba esmapilgul vigasena. Näiteks pidas ta gootide siinoleku tõestuseks mitmeid Eesti ja Läti kohanimi, sealhulgas selliseid nagu *Kodavere* ja *Kodijärve* (Grewingk 1884b, 60–63; 1888, 64).

Grewingk sai luua Baltimaade esiajaloo st vaid pildi, mida tollased teadmised, ajalookirjutuse traditsioon ja ajastu üldine kultuuritaust võimaldasid. 19. sajandi keskpaigas valitsenud vaade ajaloole oli märgatavalt erinev tänapäevasest ja selleks ajaks kogutud arheoloogilised allikad moodustasid vaid kübeme tänaseks maapõuest päevavalgele toodud infost. Peab arvesse võtma ka seda, et arheoloogia kui teadus on üldse umbes 150 aastat vana. Seega oli muinasteadus gooti teooria kujunemise aegadel alles lapsekingades.

Euroopa kultuuritraditsiooni peamiseks alustekstiks on olnud piibel, mille rajanes ka varasem ajalookirjutuse traditsioon. Teisiti ei saanudki see ju olla, sest esimesed teaduslikud tõendid “veeuputuse-eelsest” inimasustusest leiti alles 19. sajandi keskpaigas (vt Sklenár 1985, 126–136). Tõsi küll, Grewingk piiblit oma väidete põhjendamisel ei kasutanud. Vaid kooliõpetajast arheoloog Jaan Jung kirjutas selgesõnaliselt, et soome-ugri rahvad olevat Noa poja Jaafeti järglased (Jung 1899, 52). Siiski oli piibel paljude tolle aja teadlaste sageli teadvustamatagi eelarvamuste alus.

Piibel ja varased kirjalikud allikad kujutasid inimkonna ajalugu kui rahvasterändamiste jada. Migratsioone tavaliseks pidada andsid põhjust ka 19. sajandi

teadlaste oma eluajal juhtunud maailmasündmused: 19. sajandil toimus massiline väljaränne Euroopast Põhja-Ameerikasse, jätkus Siberi koloniseerimine ja koloniaalimpeeriumid elasid oma hiilgeaega. Seetõttu tundus loomulik, et rahvad pidevalt ühest kohast teise liikusid.

Selles kontekstis sündis ka 19. sajandil menukas viis seletada arheoloogilise leiuväime muutusi eelkõige rahvasterännetega. 19. sajandil oli lausa postulaadiks, et rahvad, sealhulgas ka eesti rahvas, juba valmis kujul kusagilt tulid (vt Hermann 1895, 77–78; Jung 1899). Ka ideed ja aineiline kultuur arvati olevat alati teatud kohast muutumatul kujul pärit. Selle mõtte on eesti keeles sõnastanud näiteks Villem Reiman: “Haridus on vähearwulistest keskkohadest nagu tuli koldest välja laenetanud.” (Reiman 1908–1909, 30.) Migratsioonistlik tõlgendusviis arheoloogias andis teed difusionistlikule teooriale alles 20. sajandi jooksul.

Migratsioonistliku tõlgenduse järgi kujutati mõnesid alasid justkui rahvaste hällina, kust rahvastiku ülejääk aeg-ajalt väljub ja naaberlad hõivab. Selliste kohtadena on nähtud peamiselt Araabia poolsaart, Aasia stepialasid või Kolumbuseelses Ameerikas Põhja-Mehhiko alasid (Adams jt 1978, 487). Saksa natsionalismile toetunud Kossinna ja tema õpilased taasesitasid vana müüdi Lõuna-Skandinaavia ja Põhja-Saksa aladest kui rahvaste algkodust (Kossinna 1911).

Migratsioonistidest arheoloogidel ja ajaloolastel on olnud kombeks eeldada, et valitud rahvastel on kõrgemalt poolt antud missioon, arenenum kultuur või paremad rassiomadused ja neil on seetõttu eriline kolonisatsioonipotentsiaal. Gootide väljapaistvat rolli Euroopa ajaloos hakati rõhutama juba hiliskeskajal ja 17. sajandil (Svennung 1967). Kuni natsliku Saksamaa kokkuvarisemiseni Teises maailmasõjas arvati germaanlastel olevat eriline kalduvus ekspansionismile. Goote, kes Euroopas laiu alasid vallutasid ja Lääne-Rooma hävingule kaasa aitasid, peeti kõige suuremaks ja hiilgavamaks germaani hõimuks. Paljude 19. ja 20. sajandi ajaloolaste ja arheoloogide töödest ilmneb varjamatu imetus gootide vastu (nt Брайн 1899, 18; Åberg 1922, 15). Goodid on, nagu A. M. Tallgren on selle sõnastanud, “arheoloogiliselt kõige tähtsam” germaani hõim (Tallgren 1927, 120).

Kuni arheoloogiateadus oli veel kujunemisjärgus, rajanes ka kogu pilt Baltimaade varasemast ajaloost kirjalikel allikatel (Pytheas, Tacitus, Jordanes, Saxo Grammaticus jt). Neist aga võis hea tahtmise korral välja lugeda nii mõndagi, muu hulgas seda, et goodid rändasid I aastatuhande alguses ka Eesti alale.

Gooti teooria peamiseks algallikaks võib pidada gooti ajalookirjutaja Jordanese poolt Konstantinoopolis 551. või 552. aastal koostatud teost “Getica. De originie actibusque Getarum”, kus on kirjas, et goodid rändasid välja Skandinaaviast ja et nende riik ulatus Läänemerest Musta mereni. Jordanes väitis, et idagootide kuningas Ermanaric (valitses u 350–376) vallutas oma võimu alla veneedid ja aistid (Iordanis, 89, §120; Иордан, 150). Grewingk viitabki just sellele Jordanese teatele (Grewingk 1877).

Teadaolevalt on Jordanese töö juba algselt tendentslik (Heather 1991, 67), oli ju selle keskseks eesmärgiks teha idagoodid ja nende kuninglik perekond room-

lastega samaväärseks, luua idagootide hiilgav ajalugu. 19. sajandil tõlgendati tema teateid ka suuresti moderniseerivalt. Nii nähti esimestel sajanditel pKr loode pool Musta merd asuvate gootide ja nende naaberhõimude pudedatest ja ajutistest riiklikest moodustistest koosnevat konglomeraati kui püsivat riiki. Selline tõlgendus seadis raamid, millesse muinasuurijad püüdsid sobitada arheoloogilist materjali. Põhja-Euroopa tollased tuntuimad arheoloogid, nagu Jens Jacob Asmussen Worsaae Taanis, Oscar Montelius Rootsis, Ingvald Undset Norras ja Johan Reinhold Aspelin Soomes, mitte ainult ei omistanud gootidele Balti ja Musta mere vahelisel laialdasel territooriumil suurt kultuurilist osa, vaid arvasid ka, et goodid moodustasid kõigi nende alade elanike seas juhtiva kihi (Moora 1956, 83).

Arvamus, et goodid elasid ka Baltikumis, polnud Grewingki väljamõeldis. Tema viis juba varem ajaloo- ja keeleteaduses levinud seisukohad kokku arheoloogilise materjaliga. Gootide jälgi otsiti Baltimaadest juba enne Grewingkit. Taani keeleteadlane Wilhelm Thomsen dateeris läänemeresoome keeltes esinevad vanimad germaani laenud esimestesse sajanditesse pKr (Thomsen 1869; 1870). Peamiselt keeleteadusele tuginedes arvas ta, et Eesti ja Soome rannikul oli üksikuid gooti koloniaid, kuid enamik neist aladest oli tollal asustamata (Thomsen 1874, 2–3). Sellele Thomseni teosele viitab Grewingk (1888, 53). Thomseni arvates kuulusid nii Baltimaad kui ka suur osa Vene aladest Ermanarici riiki (Thomsen 1879).

1875. aastal ilmunud raamatus “Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeista” kasutas Soome arheoloogia rajaja Johann Reinhold Aspelin (1842–1915) Soome ja Baltimaade ajaloo periodiseerimisel terminit *gooti rauaaeg*. Mainitud teoses Aspelin lausa otsis jälgi gooti asustusest, kuid pidi nentima, et need on veel ebaselged. Siiski avaldas ta lootust gootide muistiseid Soomest ja Baltimaadest tulevikus leida (Aspelin 1875, 140–158). Hiljem avaldaski ta arvamus, et Läänemere provintside alal elasid kunagi goodid (Aspelin 1884, 326; Аспелинъ 1897).

Gooti teooria tekkimise taustaks oli samuti asjaolu, et 19. sajandi kolmandal veerandil, gooti teooria tekkeajal, oli Baltimaade põlisrahvastik end rahvustena alles tõestamas. Eestlaste vaatenurgast kirjutatud muinasaja käsitluse aluseks olid vaat et üksnes Garlieb Helwig Merkeli (1769–1850) luulelised fantaasiapildid (Merkel 1797) ja Carl Robert Jakobsoni 1870. aastal trükkis ilmunud “Kolm isamaa kõnet” (vt Undusk 1997). End kultuurrahvaste hulka arvanud (balti)sakslased lihtsalt ei suutnud kujutleda, et Baltimaade põlisrahvad ise ajaloo subjektiks oleksid olnud.

Gooti teorial oli lisaks päevapoliitiline mõõde. 1860. aastatest alates tugevenes Vene valitsuse surve Balti aadli seisuslike eesõiguste tühistamiseks ja Läänemere provintside lõimimiseks ülejäänud impeeriumiga. Eeskätt oli see rünnak suunatud Balti erikorra ning saksa keele ja kultuuri positsiooni vastu. Seetõttu püüdsid baltisakslased muu hulgas ka gooti teooria abil näidata, et germaani rahvastik on Balti provintsidest olnud ammustest aegadest peale kultuurikandja (*Kulturträger*). Baltimaade rahvaid kujutati enne 13. sajandi alguses toimunud

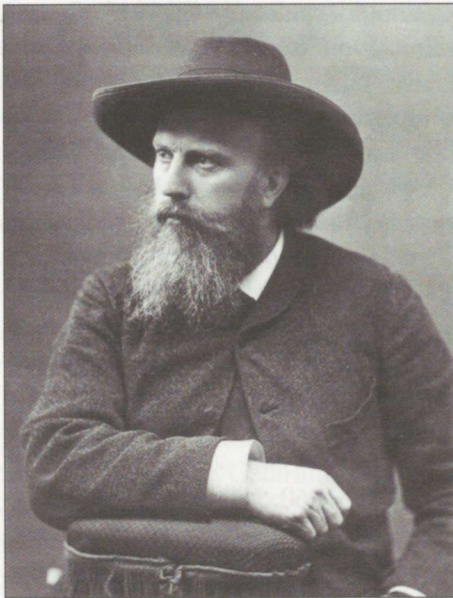
Saksa vallutust sageli lausa metslastena (Grewingk 1865; Cröger 1867). Sellise suhtumise hea näide on kas või Ernst Seraphimi sulest veel 1925. aastal ilmunud ajalooteose “Aus Livlands Vorzeit” alapealkiri: “Deutsche Ritter und Kaufleute als Kulturbringer im Baltenland” (*Saksa rüütlid ja kaupmehed kui Baltimaadesse kultuuri toojad*).

Arvatavad laevkalmed polnud laevkalmed

Gooti teooria puudustele juhtis esimesena avalikkuses tähelepanu **Pavel Aleksandrovitš Viskovatov** (1842–1905) (joon 3), kirjandusteadlane, Tartu Ülikooli vene kirjanduse ja slaavi keeleteaduse professor aastatel 1874–1895. Viskovatov oli kodus ka arheoloogia ja ajaloo vallas. Eesti muististest oli ta kaevanud Türsamäe kalmet ja Kuremäe kääpaid Virumaal ning Jaagupi kalmet Tartumaal (Wiskowatow 1888a; 1888b).

Üks gooti teooria võtmeküsimusi oli Eesti ja Põhja-Läti rooma rauaaja kivi-kalmete ehitus. Oli ju nende gootidele omistamise peamiseks põhjenduseks väide, et need on skandinaaviapärased laevkalmed. Juba 1886. aastal esimest korda Türsamäe kalmet uurides olevat Viskovatov hakanud kahtlema laevkalmeteooria paikapidavuses, kuigi nende kaevamiste kohta 1888. aastal avaldatud publikatsioonis (Wiskowatow 1888a) kasutas ta pieteeditundest äsjalahkunud Grewingki

vastu siiski nimetust laevkalme (Sb GEG 1889, 130–137). 1887. aastal võeti Tartu Ülikooli professori Georg Loeschcke ja Viskovatovi juhatusel ette kaevamised Tartu lähedasel kivi-kalmel (Loeschcke 1888), mida pärast hilisemaid arheoloogilisi uuringuid tuntakse Nõo Jaagupi tarandkalmena (Laul 1962). Tulemused näitasid, et Jaagupi kalme pole laevakujuline (Висковатовъ 1891, 207). Jaroslavlis 1887. aasta sügisel toimunud VII üle-venemaalisel arheoloogiakonverentsil väljendas Viskovatov juba seisukohta, et laevkalmete, vähemalt enamiku puhul neist pole siiski tegu laevakujuliste kalmerajatistega. Ühtlasi juhtis ta tähelepanu sellele, et Skandinaavias levinud laevkalmed erinevad oma ehituselt ja matmisviisilt märgatavalt Baltikumis laevkalmeteks peetavatest kalmetest (Висковатовъ 1891, 206).

Joon 3. Pavel Viskovatov (foto TÜR KHO).

Fig. 3. Pavel Viskovatov.

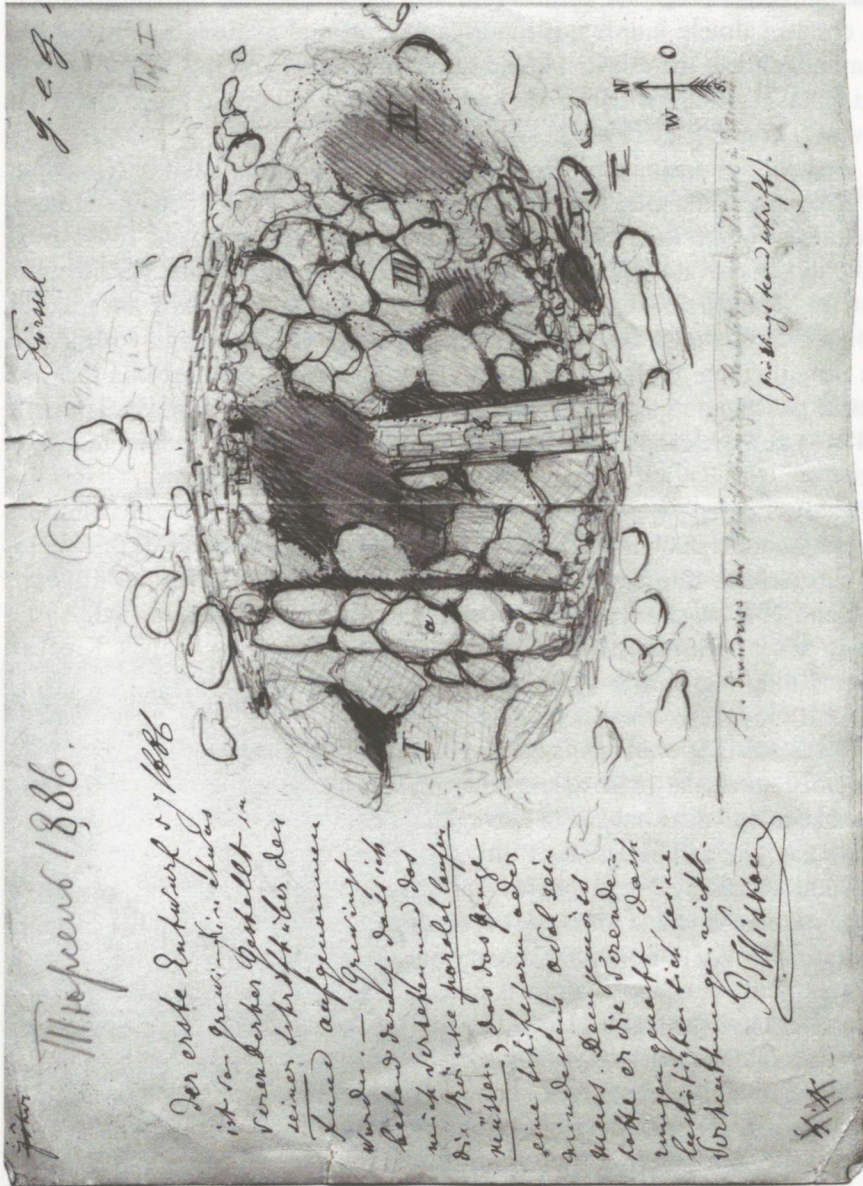
Viskovatov pidas tarandkalmeid esimesena ka kohaliku rahva esivanemate, mitte gootide matmispaikadeks (Wiskowatow 1888b, 78–79; Висковатовъ 1891, 207; Sb GEG 1889, 132). Ta oletas, et algselt oli kivimüüri ümbritsetud matuseala, kuhu mattis üks perekond või üks talu. Kui asustusüksusse lisandus uus pere või talu, ehitati kalmele juurde uus müüri ümbritsetud matuseala. Viskovatovi seletus tarandkalmete matmisviisi kohta oli käibiv kuni ajani, mil Valter Lang ja Priit Ligi näitasid, et tarandkalmeid ei kasutanud mitte küla, vaid kõige enam talu jagu rahvast (Lang & Ligi 1991, 221–225).

1888. aastal ilmus postuumselt Grewingki artikkel Türsamäe kalmest (Grewingki 1888). Viskovatov väitis selle kohta, et Grewingki on tema poolt 1886. aastal koostatud Türsamäe kalme kaevatud ala plaani muutnud (Висковатовъ 1891, 206). Nimelt polnud Viskovatovi plaanil tarandite vahelised müürid mitte paralleelsed, vaid üksteise suhtes veidi diagonaalsed (joon 4). Grewingki artiklis ära trükitud plaanil on samad kiviread aga korrapärased ja paralleelsed, nii nagu võiksid olla sõudjate pingid (joon 5). On arvatud, et Grewingki esitas oma artiklis teadliku võltsingu, et päästa gooti teooriat (Шмидехельм 1955, 6–8; Selirand & Tõnisson 1963, 94). Tagantjärele on siiski võimatu öelda, kas ta muutis joonist tahtlikult või mitte.

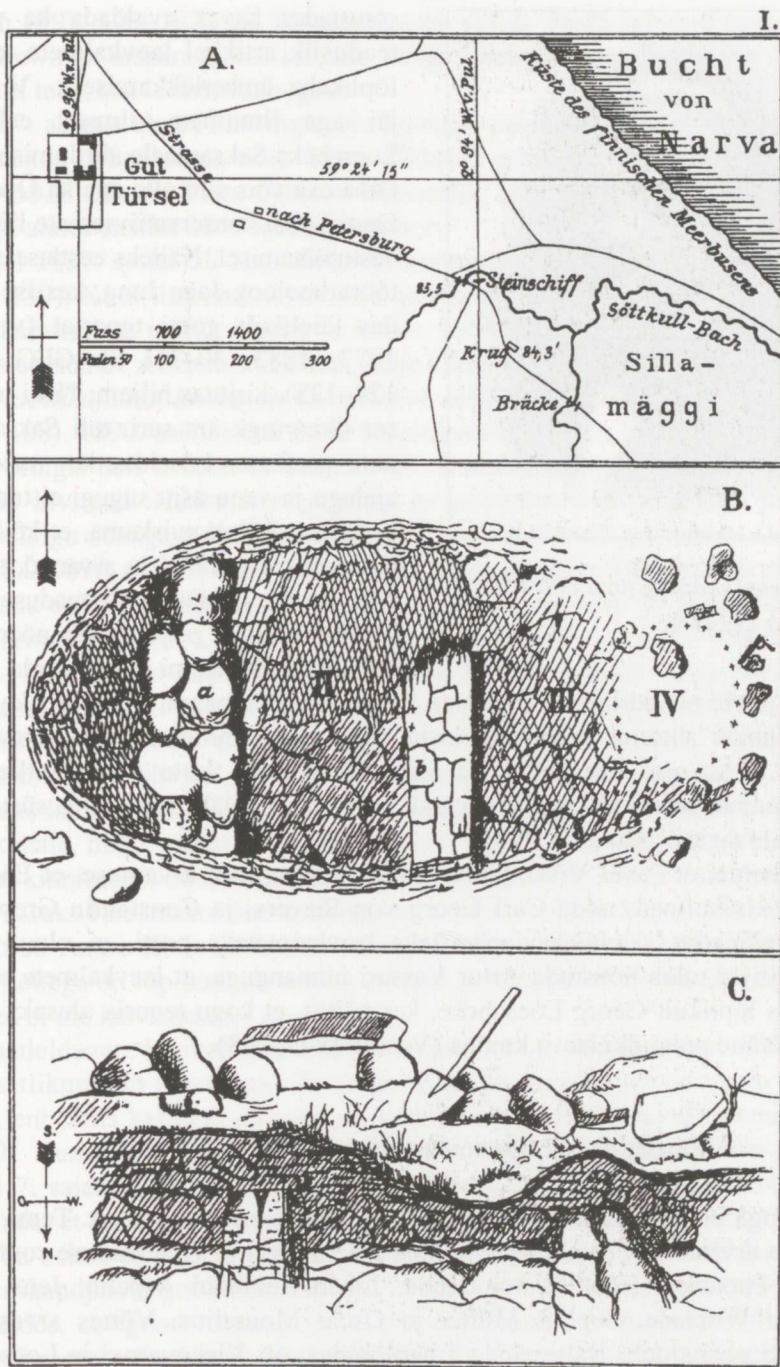
Viskovatov ei olnud ainus Grewingki teooria kõigutaja. Vähemalt sama oluliseks laevkalmete teooriast loobumisel olid professor **Georg Loeschcke** (1852–1915) (joon 6) seisukohad. Loeschcke oli pärast õpinguid Leipzigi ja Bonni ülikoolis väidelnud end 1876. aastal Bonnis doktoriks ajaloolise epigraafika teemal. Aastatel 1877–1879 oli ta Saksa Arheoloogiainstituudi stipendiaadina Itaalias, Kreekas, Prantsusmaal ning Inglismaal. 1879. aastal kutsuti 27-aastane Loeschcke Tartusse klassikalise filoloogia ja arheoloogia õppetooli professoriks. Sellel ametikohal oli Loeschcke aastani 1889, kui ta siirdus professoriks Bonni Ülikooli. Eesti muististega tegelemist alustas ta 1886. aastal (Hausmann 1899, 8).

Loeschcke enda väitel hakkas ta laevkalmete olemasolus kahtlema juba 1886. aastal Kambjas ühe sellise kalmega tutvudes. Kuigi professor Grewingki olevat teda püüdnud veenda, et tegu on laevkalmega, polevat Loeschcke seda siiski uskuma jäänud. Kuna ta aga tollal veel ei tundnud end Baltimaade muinasteaduse alal pädevana, olevat ta hoidnud oma arvamuse enda teada. 1887. aastal uuris ta koos Viskovatoviga Nõo Jaagupi kalmet. Seal olevat nii Loeschcke kui ka Viskovatov kaevamisi vaatamas käinud Tartu Ülikooli ajaloo professorile Richard Hausmannile avaldanud arvamust, et see pole laevkalme (Loeschcke 1890, 139).

1889. aasta suvel käis Loeschcke kontrollimas Slavēka kalme ehitust. Selgus, et tegelikult pole isegi see kalme laevakujuline (Sb GEG 1889, 108–109; Loeschcke 1890, 143). Selle tõsiasi ilmsikstulek kummutas gooti teooria peamise argumendi. Sama aasta augustis Õpetatud Eesti Seltsis uuematest arheoloogilistest uuringutest ettekannet pidades esitas Loeschcke ka oma laevkalmete vastased tõendid, mainimata Viskovatovi varasemaid seisukohti. Sellega pahandas ta viimast, sest Viskovatov pidas ennast laevkalmete teooria esmakummutajaks. Viskovatovi sellekohane kiri avaldati ka Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatus (Sb GEG 1889, 130–137) koos Loeschcke vastukirjaga (Loeschcke 1890). Loeschckel oli viimase põhjal

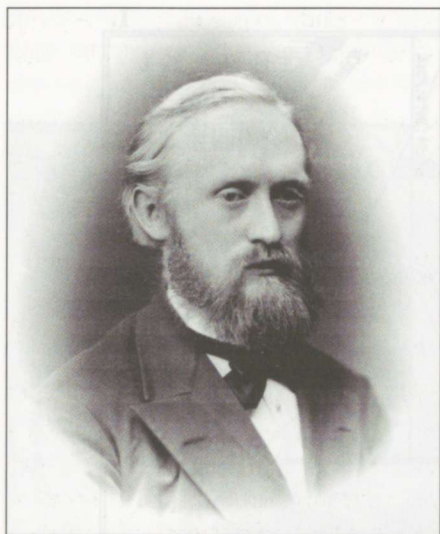

Joon 4. P. Viskovatovi tehtud Türsamäe kalme kaevandi plaan. Käsikiri AI-s.
 Fig. 4. A plan of the excavated area at Türsamäe grave, made by P. Viskovatov. Manuscript in AI.

Joon 5. C. Grewingki 1888. aasta artiklis (Grewingki 1888) publitseeritud Tüsamäe kalme kae-vandi plaan.

Fig. 5. A plan of Tüsamäe grave, printed in Grewingki 1888.

Joon 6. Georg Loeschke (foto TÜRKHO).

Fig. 6. Georg Loeschke.

arvamise järele olivad kõik need vanad kohad eestlaste päralt. [...] Löschke tahtis siis Grewingki süsteemi vastu uue kirja välja anda, millesse mina Grewingki põhjusel, ja ka oma kaevamiste ja leiduste põhjusel vastu panin, mille järel Löschke ümberlökkav töö avaldamata jäi. [...] Löschke läks kõige oma süsteemiga Saksamaale tagasi.” (Jung 1895.)

Võib öelda, et Pavel Viskovatov esitas esmakordselt arvamuse, et Eesti- ja Liivimaa kivilkalmed, mida Carl Georg von Sieversi ja Constantin Grewingki töödele tuginedes skandinaaviapäraseks laevkalmeteks peeti, ei olnud laevkalmed. Siiski tuleb nõustuda Artur Vassari hinnanguga, et laevkalmete teooria kummutas lõplikult Georg Loeschke, kes näitas, et kogu teooria aluseks olnud Slavēka kalme polnudki laeva kujuga (Vassar 1943, 268).

Loobumine gooti teooriast pärast Grewingki surma

Grewingki oli Baltimaade arheoloogia alal vaieldamatu autoriteet. Tema seisukohtadega arvestasid omaaegsed Euroopa arheoloogia ja keeleteaduse suurkujud Wilhelm Thomsen, Emil Nestor Setälä, Johan Reinhold Aspelin, Jens Jacob Asmussen Worsaae, Sophus Müller ja Oscar Montelius. Võttes arvesse ka Grewingki positsiooni Baltimaade arheoloogias, oli Viskovatovi ja Loeschke poolt gooti teooriale vastu astumine julge samm. Grewingki ei olnud mitte ainult Baltimaade arheoloogia, vaid ka siinse geoloogia uurimisel kehtestanud autoritaarse monopoli vähemalt Tartu Ülikooli piires. Arvatavasti Grewingki iseloomu tõttu puudusid tal sõbrad ja üliõpilastest järelkasv nii geoloogia (Viiding &

otsustades kavas avaldada ka pikem teaduslik artikkel laevkalmete teooria lõplikuks ümberlökkamiseks. Viimane jäi aga ilmutamata, ilmselt eelkõige Loeschke Saksamaale siirdumise tõttu. Oma osa võis siin olla aga ka Õpetatud Eesti Seltsi konservatiivsemate liikmete vastutöötamisel. Näiteks eestlasest amatöörarheoloog Jaan Jung, kes ise pooldas täielikult gooti teooriat (vt Jung 1877; 1883, 30–36; Sb GEG 1888, 124–125), kirjutas hiljem: “Kui professor Grewingki ära suri, tuli Saksamaalt noor professor Löschke, kes meie maa ajalugu ja vanu asju sugugi ei tundnud, ja hakkas nõnda tuiskama, et kõik, mis Grewingki oli teinud ja arvanud, sugugi õige ei olla, ja tahtis selle teadusele siin koguni alumise poole päälle pöörata ja koguni uue süsteemi ülesse seada. Tema

Kongo 1993, 106–107) kui ka arheoloogia vallas. Enda esitatud gooti teooriat pidi Grewingk seepärast üksi kaitsma. Seega tähendas Grewingki surm 1887. aastal gooti teooriast loobumise algust.

1887. aastast alates kuni ligemale Esimese maailmasõjani oli juhtiv teadlane Baltimaade arheoloogia alal Tartu Ülikooli professor **Richard Hausmann** (1842–1918). Ta oli Tartu Ülikooli kasvandik, ülikooli õppejõud aastatel 1874–1897 ja alates aastast 1880 ajaloo professor.

Veel 1887. aastal oli Hausmann laevkalmete teooria pooldaja (vt Loeschcke 1890, 139). Kuid ilmselt Viskovatovi ja Loeschcke seisukohtade, aga ka omanda kaevamiste mõjul muutis ta meelt. 1889. aastal pidas ta Õpetatud Eesti Seltsis ettekande Auciemi kalmest, mille kohta ta kasutas juba väljendit *niinimetatud laevakujuline kivikalme (sogenannt schifförmige Steinsetzung)* (Sb GEG 1889, 108). 1890. aasta suvel uuris Hausmann Saamueli, Väätša ja Kambja kalmeid. Kõigis neis avastas ta kalmet risti (enam-vähem põhja-lõuna-suunaliselt) läbivad kiviread. Hausmann veendus, et laevkalmetega pole tegu ja nimetas neid esialgu sõnaga *tuhakalme (Aschengrab)* või lihtsalt *kivikalme (Steingrab)* (Sb GEG 1890, 69, 95; Hausmann 1890). 1891. aastal tegi Hausmann ettepaneku nimetada selliseid kalmeid kõige iseloomulikuma tunnuse järgi *kiviridakalmeks (Steinreihengrab)* (Sb GEG 1891, 89). See termin püsis kasutusel kuni 1920. aastateni. 1893. aastal käis Hausmann uuesti Slavēka kalmet plaanistamas. Selle tulemusel selgus, et kalmet ei läbinud mitte ainult ristipidised kiviread, vaid see koosnes kõrvuti asetsevatest nelinurksetest müüridega piiratud ja kividega täidetud *kambritest (Zelle)*. Kui uusi kivist nelinurki ehitati juba olemasolevate külge, omandas kalme talle iseloomuliku pikliku kuju. Seega jõudis Hausmann samale seisukohale, mille varem oli esitanud Viskovatov. 1895. aastal kontrollis ta selle oletuse kinnituseks uuesti Kambja kalmet ja tulemus oli sama (Vassar 1943, 268–269). Lisaks Hausmanni kaevamistele näitasid ka Johann Sitzka poolt 1895. aastal tehtud Aakre Kivivare kalme uuringud, et see pole laevkalme (Sitzka 1897, 140). Sellega oli lõplikult tõestatud, et Eesti ja Põhja-Läti rooma rauaaegsed kivi-kalmed ei ole laevkalmed.

Vaadeldavate kivikalmete etnilise kuuluvuse üle otsustamisel oli Hausmann ettevaatlikum kui Grewingk. Ta arvas, et nende leiuaineses on tunda germaani mõju, ent jättis kalmete rajajate etnilise kuuluvuse lahtiseks (Hausmann 1910, 18–19). Kuna aga tema hinnangul saabusid eestlaste esivanemad Eesti alale alles 6. või 7. sajandil ida poolt, tõrjudes senise rahvastiku kõrvale, siis võib sellest järeldada, et eestlaste esivanemateks Hausmann tarandkalmete ehitajaid ei pidanud. Ta esitas selgelt arvamuse, et esimestel sajanditel pKr olid Baltimaades kultuurikandjateks goodid (Hausmann 1909, 44). Samas oli Hausmann üpris eba-lev öeldes, et “gooti küsimus on veel lahenduseta” (Hausmann 1909, 50). Ka oma viimases arheoloogia alal avaldatud, Kardla aardeleidu käsitletud artiklis jättis ta gootide küsimuse selge vastuseta (Hausmann 1913, 297).

Gooti teooria ja eelkõige laevkalmete olemasolu vastu võeti pärast Grewingki surma sõna korduvalt. Riias 1896. aastal toimunud ülevenemaalise arheoloogia-kongressi ettevalmistamise ajal tegi vene etnograaf **Nikolai Haruzin** (1865–1900)

kohalike uurijate avaldatud tööde põhjal ülevaate Baltimaade arheoloogiast (Харузинъ 1894). Toetudes Viskovatovi arvamusele, pidas Haruzin Eestis ja Põhja-Lätis levinud kivikalmete kuuluvust gootidele põhjendamatuks ja omistas need kohalikele hõimudele. Ta väitis, et kuivõrd Baltimaad geograafiliselt kuuluvad Ida-Euroopasse, peaks nende muistset kultuuripärandit käsitlema eelkõige seoses idapoolsete naaberkultuuridega; sellest ei tuleks otsida mitte üksnes läänepoolsete suhete jälgi, nagu seda tegid kohalikud saksa arheoloogid. Haruzin ei pooldanud arvamust, et Eesti ala oli rahvasterännuajast viikingiajani asustamata. Ta nägi kalmete materjalis pigem aeglast muutust (Харузинъ 1894, 89 jj).

1890. aastad olid Baltikumis venestusaeg. Selles kontekstis võib Haruzini seisukohti pidada venemeelseteks või õigemini saksavastasteks. Arheoloogias, nagu ka tollases Baltimaade poliitilises elus, leidsid venelased ja eestlased ühise vaenlase sakslaste näol. Nimelt vastab tees asustuse jätkuvusest rauaajal hilisemate eesti arheoloogide seisukohtadele. Haruzini arvamus asustusjätkuvuse kohta osutus hiljem küll tõeseks, kuid rajanes täielikult eelarvamusel, mitte tolleks ajaks teada olnud tõsiasiadel. Leiti ju Eesti esimesed keskmisse rauaaega dateeritud kinnismuistised alles hiljem – Kunilepa leid 1921. aastal (Tallgren 1924) ja Kirimäe leid 1923. aastal (Schmiedehelm 1924).

Siinkohal on huvitav võrrelda baltisaksa arheoloogia tõlgendusi samaaegse Soome arheoloogia omadega. Soomes oli arheoloogiline uurimine algusest peale peamiselt soomemeelsete õpetlaste tegevusala. 1894. aastal ilmunud teoses “Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta” nendib tuntud soome ajaloolane Väino Wallin (Voionmaa), et Soome ja Baltimaade rauaaaja kultuuri on sageli vaadeldud skandinaavia või gooti kultuuri haruna. Wallini arvates ei ole aga germaani leidude levik Soomes ja Baltimaades piisavaks tõendiks germaani asustusest, sest germaanipäraseid esemeid võisid ju kasutada ka soomlased (Wallin 1894, 34). Gooti teooriaga ei sobinud hästi kokku soome arheoloogi Alfred Hackmani põhjalikus uurimuses “Die ältere Eisenzeit in Finnland” esitatud väide, et eestlaste ja soomlaste esivanemad elasid Läänemere kallastel juba meie ajaarvamise alguse paiku (Hackman 1905). Neile kuuluvad järelikult ka I aastatuhande kivikalmed. Hackman rõhutas küll veel igati germaani kultuuri mõju. Meie kõugud, ilmudes mahajäänud hõimudena Läänemere äärde, olevat kõrgema kultuuri omandanud gootidelt. Hackman esindabki gooti teooria järel levinud seisukohta, et läänemeresoomlaste esivanemad olid gootide kultuurilise mõju all.

Kokkuvõtteks võib öelda, et pärast Grewingki surma hakkas gooti teooria kõrvale tekkima ka sellest erinevaid seisukohti. Tänu Viskovatovi, Loeschcke ja Hausmanni uurimustele loobuti esmalt tarandkalmetes nägemast laevkalmeid, seejärel hakati tarandkalmeid pidama kohaliku rahva matmispaikadeks. Oldi aga enamasti seisukohal, et kohalik rahvastik võttis üle siia rännanud ja siin valitseva kihi moodustanud gootide ainelise kultuuri. 4. sajandil pKr rändasid goodid välja ja kuni 8. sajandini arvati Eesti ala olevat olnud tühi või väga hõredasti asustatud.

Hoolimata kriitikast ja vastuolust pidevalt lisanduva arheoloogilise allikmaterjaliga, oli gooti teooria ainsana käibel kuni Esimese maailmasõjani, lahjendatud ja paigatud kujul hiljemgi. Baltisaksa teadlased eirasid vene kolleegide kriitikat

ja soome teadlaste esitatud väiteid, mis ei sobinud kokku gooti teooriaga. Hausmann näiteks mainis küll Hackmani teooriat, kuid arvas, et see pole üldist tunnustust leidnud (Hausmann 1909, 43). Tarandkalmeid ei väidetud enam laevkalmeteks, kuid mitmed arheoloogilised publikatsioonid (nt Friedenthal 1911) näitavad selgelt, et gooti teooriast polnud loobutud.

Oma esiajaloo kontseptsiooni oli gooti teooria tausta sobitanud eesti ajaloolane Hendrik Prants (1911). Gooti teooriat tutvustas ka rahvusliku ärkamise suurkuju Villem Reiman (1908–1909, 33) ning seda tegid mitmed teised eesti kirjamehed (nt Jürgenstein 1908, 397). See on mõistetav, sest rööbitist teooriat polnud keegi esitanud.

Oluline muutus arheoloogilise allikmaterjali tõlgendamisel toimus alles 1920. aastatel, pärast Eesti Vabariigi loomist ja iseseisvumist. Esmalt avaldus see asjaolus, et germaanlasi ei näidatud enam Baltimaade rooma rauaaja ainsa kultuurrahvana. See poleks sobinud kokku noore riigi rahvusidentiteediga. Samuti kõneles ka lisandunud arheoloogiline materjal gooti teooria vastu. Selleks ajaks oli Eestis, Lätis, Leedus ja Ida-Preisil kogunenud rohkelt arheoloogilisi leide, mis ei tõestanud varasemat oletust, et neil aladel oli esimestel sajanditel pKr germaani rahvastikku. Ilmnes hoopis, et kogu mainitud piirkonnas ei ole selle aja aineiline kultuur mitte germaani ega poolgermaani iseloomuga, vaid kuulus kohalikele läänemeresoome ja balti hõimudele ja et selle areng lähtus kohalikult vanalt põhjalt. Sedavõrd, kuivõrd selles kultuuris võis leida germaani elemente, on neist ainult vähesed omandatud pärast eelrooma rauaaga (Moora 1956, 85).

1920.–1930. aastatel oli Eesti arheoloogiateaduses aga jätkuvalt levinud arvamus, et meie rooma rauaaja kultuur oli tugevate gooti mõjudega. Peeti võimalikuks, et see tulenes Visla suudmealalt pärit kaupmeeste retkedest Eesti, eriti Virumaa rannikule ning germaani asunike saabumisest siia (nt Tallgren 1922, 79; Schmiedehelm 1923; 1931; Moora 1926, 200; 1935, 81–82, 87–88; Libe 1932, 30; Spreckelsen 1933, 4–5; Vassar 1943, 42).

Lõplikult kadusid gooti teooria riismed meie arheoloogiakirjandusest ühtäkki. Gooti mõjudest ei leia enam viiteid pärast seda, kui Harri Moora 1956. aastal ilmunud programmilises artiklis avaldas arvamust, et gootide tähtsus Baltimaade alal oli tühine (Moora 1956, 85–86). Sealjuures kritiseeris ta omaenda varasemat seisukohta, et Visla alamjooksu piirkonna ainsaiks asukaiks olid ajaarvamise alguse paiku idagermaani hõimud ning et seetõttu on ka Eesti rooma rauaaja kultuuris jälgitavad gooti mõjud.

Goodid Saksa ja Poola arheoloogias enne ja pärast 1945. aastat

Ülalesitatuga võiks piirduda, rääkides gooti teooria saatuses Eesti arheoloogias. Siiski ei või ma oma artiklit veel lõpetada. Gooti teooria asendumine Eestis eesti rahvusliku ajalookäsitleusega oli peamiselt Eesti riigi loomise ja eesti arheoloogiateaduse esilekerkimise tulemus. Siiski rõhutasid meie ja naabermaade

juhtivad arheoloogid veel kuni Teise maailmasõjani gootide olulist rolli Põhja-Euroopa rooma rauaaaja kultuuris.

Tähtis on märkida, et gootide käsitlemine ja uurimine muutus pärast Teist maailmasõda kogu Euroopa arheoloogiateaduses. Kuni 1944. aastani kirjutati gootidest Saksamaal üpris palju ning uuriti ka rohkesti gootidele omistatud muistiseid. Need muistised said nimeks OXHÖFTI grupp (*Oxhöfter Gruppe*; poola k *Oksywie*) sellenimelise maa-aluste põletusmatustega kalme järgi Gdański lahe rannikul. OXHÖFTI grupp eristub arheoloogilises materjalis hilisel eelrooma rauaajal, umbes 2. sajandi lõpul eKr. Varasemal ajal oli sellele kultuurialale iseloomulikuks matmisviisiks maa-alune ja maapealne põletusmatus. Meestele pandi hauda kaasa relvi, naistehaudades leidub peamiselt ehteid ja savinõusid. 1. sajandi lõpul pKr hakkas levima laibamatus. Relvad kadusid haudadest ja kasutusele tulid uued ehtetüübid. Ida-Preisias nimetati perioodi 1–400 pKr mõnikord isegi gooti ajaks (nt Engel 1935, 5, 91). Gootide kultuurilist mõju peeti tugevaks kogu Baltikumis kuni Soomeni ja võrreldi seda hilisema viikingite ekspansiooniga (Engel 1935, 90–92). Ka juhtivad poola arheoloogid olid enne Teist maailmasõda arvanud, et Oksywie rühma muistised kuuluvad gootidele. Gustaf Kossinna õpilase Józef Kostrzewski Poola esiajaloo üldkäsitluses on märgitud Visla suudmealale gootide asuala, kusjuures goodid, keda ta seostab OXHÖFTI grupiga, on selle teose järgi selgelt idagermaani hõim (Kostrzewski 1939, kaart 16).

Alad, kus goodid teati olevat elanud I aastatuhande esimesel poolel, liideti pärast Teist maailmasõda Poolaga. Poola arheoloogiateaduse jaoks muutis goodid ebasoovitavaks asjaolu, et tegu oli germaani hõimuga, poola arheoloogide peamine huvi aga oli suunatud slaavlaste esiajaloo uurimisele. Witold Hensel jõudis isegi järeldusele, et Poolaga pärast Teist maailmasõda liidetud läänepoolsed alad olid slaavlaste poolt asustatud juba alates pronksiajast (Hensel 1963).

Sõjajärgne slaavi arheoloogia, nii Poolas kui ka Nõukogude Liidus, võttis kasutusele samalaadse arheoloogilise allikmaterjali etnilise tõlgenduse viisi, mis oli olnud omane germaani arheoloogiale enne suurt sõda. Kossinna ideed elasid sotsialismileeris ebaametlikult, kuid jõudsalt edasi. 1948. aastal avaldati poola arheoloogi Konrad Jazdzewski koostatud arheoloogia atlas (Jazdzewski 1948), kus võib kohata Kossinna vaimus levikukaarte slaavlaste ekspansioonist. Need vastavad oma suunitluselt ja eesmärgilt täiesti sõjaeelsetele saksa arheoloogide koostatud kaartidele, mis illustreerivad germaanlaste võidukat laialitungi (Jones 1997, 6–7).

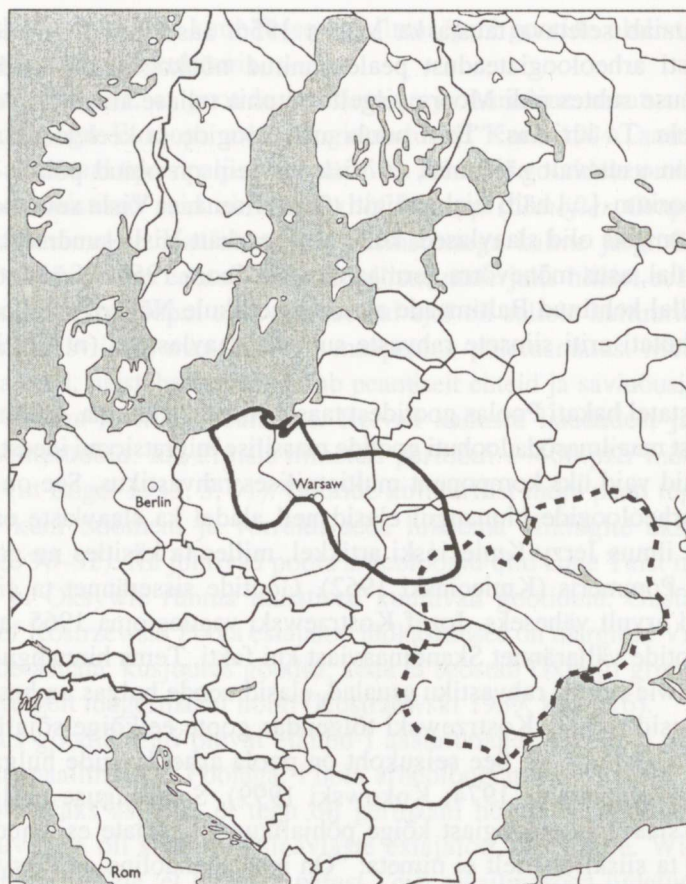
Näib, et sõjajärgsetel aastatel püüdsid poola arheoloogid gooti küsimust enamasti vältida. Näiteks Konrad Jazdzewski 1965. aastal ilmunud Poola esiajaloo käsitluses väidetakse, et veel ei suuda uurijad rahuldavalt eristada gootide, gepiidide ja burgundide kultuure kohalike rahvaste kultuuridest. Witold Henseli 1974. aastal ilmunud teoses “Ur- und Frühgeschichte Polens” pole gootidest sõnagi. Visla alamjooksul on eristatud küll põletusmatuste kultuur, kuid germaanlastele sellega seoses ei vihjata.

Eelnev annab seletava tausta ka Moora 1956. aasta artiklile. See oli katse sobitada eesti arheoloogiateadust pealesunnituid nõukogude ajaloodogmadega. Gooti küsimuse suhtes pidi Moora selgelt asetuma tollase ametliku Poola arheoloogia poolele. Ta kirjutas: "Eriti poola arheoloogide ja keeleteadlaste edasine uurimistö on usutavalt näidanud, et Visla basseini on olnud põline slaavi hõimude territoorium. [...] näib siiski kõigiti tõenäolisena, et Visla suudme piirkonna põliselanikkonnaks olid slaavlaste, kelle seas, eeskätt Visla suudmest lääne pool oleval maa-alal, asus mõnevõrra germaanlasi." (Moora 1956, 86.) Moora artikkel vastas ka tollal kehtinud Baltimaade ajaloo ametlikule Nõukogude kontseptsioonile, kus rõhutati eriti siinsete rahvaste suhteid slaavlastega (nt Eesti NSV ajalugu).

1960. aastatel hakati Poolas gootidest taas rohkem kirjutama. Oluline on rõhutada, et pärast maailmasõda loobuti gootide massilise migratsiooni ideest ja rõhutati, et goodid olid vaid üks komponent multietnilises rahvastikus. See on mõistetav, sest poola arheoloogide hinnangul elasid neil aladel ka slaavlaste esivanemad. 1962. aastal ilmus Jerzy Kmiecinski artikkel, milles ta käsitles nn gooti-gepiidi kultuuri Ida-Pommeris (Kmiecinski 1962). Gootide sisserännet ta ei eita, kuid peab tulijaid arvult väheseks. Jozef Kostrzewski vaatles oma 1965. aastal ilmunud töös gootide väljarännet Skandinaaviast kui fakti. Tema hinnangul vallutasid goodid Oksywie rühma rahvastiku asualad, elasid nende hulgas umbes 200 aastat ning sulandusid neisse. Kostrzewski tõlgendas goote eelkõige sõjalise eliidina (Kostrzewski 1965, 7 jj). See seisukoht on poola arheoloogide hulgas laiemalt levinud (nt Wołagiewicz 1974; Kokowski 1999). Samasuguse pildi annab ka eesti keeles slaavi arheoloogiast kõige põhjalikuma ülevaate esitanud Jüri Selirand. Goote ta siiski otseselt ei nimeta: "On igati tõenäoline, et Oksywie rühma kultuur kujunes kohalikul slaavi alusel, millesse töid uusi elemente kaasa sellele territooriumile liikunud germaani asukad." (Selirand 1983, 67.) 1984. aastal korraldati Poolas, Łódzis esimene gootide temaatikale pühendatud rahvusvaheline konverents "Peregrinatio Gothica", mille ettekannete põhjal ilmus ka publikatsioon (Peregrinatio).

Lisaks Oksywie rühmale on goote sõjajärgsel ajal seostatud eelkõige 1. sajandi keskpaigast 3. sajandini Kirde-Poola, Lääne-Valgevene ja Loode-Ukraina aladel leviva Wielbarki kultuuriga ning 3.–4. sajandil Ukraina, Moldova ja Rumeenia aladel levivate Tšernjakhovo kultuuriga ja Sîntana de Muresi kultuuriga (joon 7). Viimaste tõttu puutusid gootide temaatikaga kokku ka nõukogude arheoloogid. Nõukogude Liidus ei eitatud gootide rändeid Poola aladelt Tšernjakhovo kultuuri aladele, kuid germaanlasi nähti vaid ühe komponendina selle kultuuripiirkonna multietnilises rahvastikus (Шукин 1977).

Paar aastakümnet pärast sõda tuli gootide küsimus ka Saksa arheoloogias taas päevakorrale. Erilist märkimist väärib Rolf Hachmanni 1970. aastal ilmunud uurimus, kus goote enam ei peeta Skandinaaviast sisserännanuteks. Ka tunnustatud saksa gootide-uurija Volker Bierbrauer on jõudnud seisukohale, et väide gootide Skandinaavia päritolust on arheoloogiliselt põhjendamatu (Bierbrauer

Joon 7. Wielbarki kultuuri (pidev joon) ja Tšernjahhovo kultuuri (katkendjoon) ligikaudne leviku-ala (Kaliff 2001 järgi).

Fig. 7. Approximate distribution of the Wielbark Culture (solid line) and Cherniakhovo Culture (dotted line), according to Kaliff 2001.

1994). Gooti keelt muude germaani keeltega võrreldes on samale tulemusele jõudnud ka näiteks keeleteadlane Witold Manczak (1982).

Alates 1990. aastate algusest, pärast Ida-Euroopa maade vabanemist nn raudse eesriide tagant, on gootide uurimine oluliselt vilgastunud nii Poolas, Saksamaal kui ka Skandinaavia maades (vt Kaliff 2001). Kõikide uusimate uurimistulemuste refereerimine siinkohal oleks võimatu. Ometi tuleb mainida, et uurijate järeldused on varasemaga võrreldes tõusnud hoopis uuele tasemele. Mitmed uurijad on gootide temaatikat analüüsid selgelt loobunud kossinnalikust etnoarheoloogiast. Tulemuseks on järeldus, et goote (nagu ka gepiide, langobarde jt) ei või käsitleda kui rahvusi. Tegemist oli multietnilise eliidi oportunistlike liitudega, mida ühendas müüt ühisest algupärasest (Urbańczyk 1998, 404).

Kokkuvõte

Gooti teooria sõnastas 1870. aastatel C. Grewing ja selle õitseng oli 1880. aastatel. Alates 1880. aastate teisest poolest hakkas kogunema andmeid, mis rääkisid gooti teooria vastu. Siiski oli see teooria osa esimesest Eesti muinasaja tervikpildist, mis valitses 19. sajandi viimasel veerandil ja 20. sajandil kuni Eesti iseseisvumiseni. Järgmine, nn eesti rahvusromantiline esiajaloo teooria, tekkis 1920.–1930. aastatel Tartu Ülikooli professorite A. M. Tallgreni ja H. Moora tööde põhjal ning oli Nõukogude okupatsiooni kiuste eesti teadlaste hulgas üldtunnustatud kuni 1990. aastate alguseni (Ligi 1995). Alles 1990. aastatest peale on nn etniline paradigma Eesti arheoloogias sattunud kriitika alla (nt Ligi 1994; 1995; Lang 2001). Mis tuleb aga selle asemele, pole veel selge.

Arheoloogia areng Eestis on otseselt olnud mõjutatud rahvusluse ideest. Esimese maailmasõja eelõhtuks Baltimaade esiajaloo kujunenud pildi olid kokku pannud eelkõige baltisakslased oma rahvusluse vaimus. Gooti teooria oli baltisaksa haritlastele samalaadseks ajaloomüüdiks, nagu eesti rahvuslikule ajalookäsilusele müüt idüllilisest muistse iseseisvuse ajast. Mitte ainuüksi baltisaksa rahvuslus, vaid ka 19. sajandi ajaloo teadusele üldomane usk migratsioonidesse kui kultuurimuutuse peamisse põhjusesse sünnitas gooti teooria. Muutusi arheoloogilises materjalis ei seletatud peaaegu kunagi ühiskonnasiseste arengutega, vaid peamiselt ikka rahvasterännetega. Nii baltisaksa kui ka eesti rahvusliku arheoloogia tulemuste taustal usuti sellesse, et rahvaid ja keeli saab ühendada kindlate muinasleidudega ehk nende põhjal piiritletud arheoloogiliste kultuuridega.

Gooti teooria hääbumine toimus, nagu enamasti toimub muutus teadusteoorias. Mitte sel viisil, et vana teooria pooldajad (Grewing, Hausmann) oleksid oma arvamust muutnud, vaid nende kõrvale ilmusid nooremad kolleegid, kes senist teooriat ei pooldanud (Viskovatov, Loeschcke). Pärast vana teooria pooldajate surma tuli nende asemele tänu Eesti iseseisvumisele eestimeelsete (Tallgren) ja eesti päritoluga (Moora, Schmiedehelm, Vassar) teadlaste põlvkond, kellel oli varasemast hoopis erinev teadlasetaust ja maailmavaade. Arheoloogiaväliste teguritena said gooti teooriale saatuslikuks kahe Euroopas möllanud suur sõja tagajärjel sündinud rahvusriigid ja muutunud riigipiirid.

Vaidlused gootide päritolu kohta kestavad edasi. Osa arheolooge on jõudnud järeldusele, et pole arheoloogilisi tõendeid, mis näitaksid gootide Skandinaavia päritolu. Paljud uurijad on hakanud pooldama seisukohta, et gootide näol on tegemist Läänemere lõunarannikul kujunenud germaani hõimuga, kellel olid tihedad sidemed skandinaavlastega. Mitmed arheoloogid on aga arvamusel, et goodid on välja rännanud Skandinaaviast, kuigi tänapäeval ei käsitleta seda enam massilise migratsioonina, vaid pigem sõjaka eliidi sisseimbumisena. Jätkuvad ka arutelud teemal, kas goodid olid keeleliselt ehk etniliselt ühtne või kirju kooslus. Viimasel ajal on loobutud nägemast goote hõimu või rahvana ja vaadeldakse neid pigem poliitilise eliidi liiduna, mida seob müüt ühtsest päritolust. Ilmselt on

õigus Rolf Hachmannil, kes on öelnud: “Die Geschichte der Goten, eine Diskussion ohne Ende.” (*Gootide ajalugu on lõputa diskussioon.*) (Hachmann, 1970, 1.) Igal juhul on goodid taas pärast aastakümnete pikkust vaheaega poliitiliselt korrektne arheoloogiline uurimisteema.

Tahame seda või mitte, kuid ettekujutus ajaloost, ka esiajaloost, sõltub teaduse ja ühiskonna üldisest arengutasemest ning teadlase enda rahvusest ja poliitilistest vaadetest. Gooti küsimus ja Eesti muinasteaduse kujunemisperiood on selle kohta hea näide.

Tänuavaldus

Tänan töö valmimisel antud olulise nõu ja abi eest Arvi Haaki, Valter Langi, Margot Lanemani ja Timo Salminen.

Kasutatud kirjandus

- Åberg, N.** 1922. Die Franken und die Westgoten in der Völkeswanderungszeit. – Arbeiten Utgifna med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, 28. Uppsala.
- Adams, W. Y., Van Gerven, D. P. & Levy, R. S.** 1978. The retreat from migrationism. – Annual Review of Anthropology, 7, 483–532.
- Aspelin, J. R.** 1875. Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeista. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 51.) Helsinki.
- Aspelin, J. R.** 1884. Muinaijännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta, V. Rauta-aika. Itämeren maakuntien muinaiskaluja. Helsinki.
- Bierbrauer, V.** 1994. Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz. – Frühmittelalterliche Studien, 28, 51–171.
- Brather, S.** 2000. Ethnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie. – Germania, 78, 139–177.
- Cröger, C.** 1867. Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. Erster Theil, 1159–1346. St. Petersburg.
- Diaz-Andreu, M. & Champion, T.** (toim). 1996. Nationalism and Archaeology in Europe. London.
- Eesti NSV ajalugu, I.** Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Toim A. Vassar. Tallinn, 1955.
- Eesti nõukogude entsüklopeedia, 3.** Tallinn, 1988.
- Engel, C.** 1935. Aus ostpreußische Vorzeit. Zweite, völlig umgearbeitete und stark erweiterte Auflage. Königsberg Pr.
- Friedenthal, A.** 1911. Das Gräberfeld Cournal Kirchspiel St. Jürgens, Harrien, Estland. Reval.
- Grewingk, C.** 1865. Das Steinalter der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Kurland und einiger angrenzenden Landstrichte Dorpat. (Schriften der Gelehrten estn. Gesellschaft, 4.) Dorpat.
- Grewingk, C.** 1871. Zur Kenntniss Liv-, Est-, Kurland und einigen Nachbargenden aufgefundenen Steinwerkzeuge heidnischer Vorzeit. – Verh GEG, VII: 1, 1–56.
- Grewingk, C.** 1874. Zur Archäologie des Baltikum und Russlands, I. – Archiv für Anthropologie, VII: 1. Braunschweig, 1–54.
- Grewingk, C.** 1876. Das Slawehk-Steinschiff in Mittel-Livland. Vortrag, gehalten am 4.(16.) März 1876 in der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Sonderabdruck aus der “Neuen Dörptschen Zeitung”. Dorpat.

- Grewingk, C.** 1877. Zur Archäologie des Baltikum und Russlands, II. Beitrag über ostbaltische, vorzugsweise dem heidnischen Totenkultus dienende, schiff förmige und anders gestaltete grosse Steinsetzungen. – Archiv für Anthropologie, X. Braunschweig, 73–100, 297–331.
- Grewingk, C.** 1879. Die Steinschiffe von Musching und die Wella-Laiwe oder Teufelsböte Kurlands überhaupt. – Verh GEG, IX, 2–48.
- Grewingk, C.** 1884a. Erläuterungen zur Karte des Stein-, Bronze- und ersten Eisenalters von Liv-, Est- und Kurland. – Verh GEG, XII, 89–133.
- Grewingk, C.** 1884b. Die neolithischen Bewohner von Kunda in Estland und deren Nachbarn. Dorpat.
- Grewingk, C.** 1888. Der schiff förmige Aschenfriedhof bei Türsel in Estland. – Verh GEG, XIII, 5–68.
- Hachmann, R.** 1970. Die Goten und Skandinavier. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. Berlin.
- Hackman, A.** 1905. Die ältere Eisenzeit in Finnland, I. Helsingfors.
- Hausmann, R.** 1890. Das Steinreihengrab von Waetz. Käsikiri AI-s.
- Hausmann, R.** 1899. Überblick über die Entwicklung der archäologischen Forschung in den Ostseeprovinzen während der letzten fünfzig Jahre. – Труды X археологического съезда, II. Рига, 1–8.
- Hausmann, R.** 1909. Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt. – Arbeiten des ersten baltischen Historikertages zu Riga 1908. Riga, 1–50.
- Hausmann, R.** 1910. Prähistorische Archäologie von Estland, Livland, Kurland. Dorpat.
- Hausmann, R.** 1913. Der Depotfund von Dorpat. – Opuscula Archaeologica Oscari Montelio septuagenario didata D. IX. M. sept. A. MCMXIII. Holmiae, 291–297.
- Heather, P. J.** 1991. Goths and Romans 322–489. Oxford.
- Hensel, W.** 1963. Archeologia o polskości ziem zachodnich. – Munera Archeologica Iosepho Kostrzewski. Poznań, 33–55.
- Hensel, W.** 1974. Ur- und Frühgeschichte Polens. Berlin.
- Hermann, K. A.** 1895. Uurimised Eesti rahva muinas-ajast. Jurjew.
- Jordanis.** Romana et Getica, secensuit Th. Mommsen. (Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi, 5. Pars 1.) Berolini, 1882.
- Jakobson, C. R.** 1870. Kolm isamaa kõnet. St. Peeterburg.
- Jażdżewski, K.** 1948. Atlas to the prehistory of the Slavs. (Acta Praehistorica Universitatis Lodziensis, I.) Łódź.
- Jones, S.** 1997. The Archaeology of Ethnicity. Constructing Identities in the Past and Present. London; New York.
- Jung, J.** 1877. Bericht über 4 schiff förmige Steinsetzungen in Pillistfer. – Sb GEG 1876, 186–187.
- Jung, J.** 1883. Kodumaa Archäologia ehk inimeste elu korra edenemisest ja vana aegsist tarvitus-asjust, I. – Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1882. Tartu, 22–51.
- Jung, J.** 1895. Eesti muinasaja uurimiseks. – Sakala, 18. jaan.
- Jung, J.** 1899. Muinasaja teadus Eestlaste maalt, I. Üleüldine muinasaja kirjeldus. Jurjev.
- Jürgenstein, A.** 1908. Väljakaevamised Pärnumaal. – Eesti Kirjandus, 3, 392–398.
- Kaliff, A.** 2001. Gothic connections. Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000 BC–500 AD. – Occasional Papers in Archaeology, 26. Uppsala.
- Kmiecinski, J.** 1962. Zagadnienie tzw. kultury gotcko-gepidzkiej na pomorzu wschodnim w okresie wczesnorzymskim. (Acta Archaeologica Lodziensia, 11.) Łódź.
- Kokowski, A.** 1999. Archäologie der Goten. Lublin.
- Kossinna, G.** 1911. Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie. (Mannus-Bibliothek, 6.) Würzburg.
- Kossinna, G.** 1914. Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft. (Mannus-Bibliothek, 9.) Würzburg.

- Kostrzewski, J.** 1939. Prehistorja ziem polskich. Od mezolitu do okresu wędrówek ludów. – Prehistorja ziem polskich, I. Kraków, 118–359.
- Kostrzewski, J.** 1965. Zur Frage der Siedlungstetigkeit in der Urgeschichte Polens von der Mitte des II. Jahrtausends v.u.z bis zum Frühen Mittelalter. Wrocław; Warszawa; Kraków.
- Kruse, Fr.** 1840. Vorläufiger Bericht über zwei antiquarische Reisen durch die Ostseeprovinzen in den Jahren 1838 und 1839. – Verh GEG, I, Heft 1, 73–88.
- Kruse, Fr.** 1842. Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-gouvernements. Dorpat.
- Kruse, Fr.** 1846. Ur-Geschichte des Estnischen Volkstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv.- Esth.- und Curland überhaupt, bis zur Einführung der christlichen Religion. Moskau.
- Lang, V.** 2001. Interpreting archaeological cultures. – *Trames. Journal of the Humanities and Social Sciences*, 5(55/50): 1, 48–58.
- Lang, V. & Ligi, P.** 1991. Muistsed kalmed ajaloolise demograafia allikana. – MT, 1, 216–238.
- Laul, S.** 1962. Jaagupi tarandkalme Elva rajoonis. – Muistsed kalmed ja aarded. Arheoloogiline kogumik, II. Tallinn, 13–57.
- Libe, J.** 1932. Kristliku ajaarvamise algusest rahvaste rändamiseni (Nn. Rooma rauaaeg 0–400 a.). – Eesti rahva ajalugu, I. Tartu, 30–36.
- Ligi, P.** 1994. Poliitika, ideoloogia ja muinasteadus. – *Looming*, 1, 110–121.
- Ligi, P.** 1995. Ühiskondlikest oludest Eesti alal hilispronksi- ja rauaajal. – MT, 3, 184–191.
- Loeschcke, G.** 1888. Der Aschenfriedhof von Meyershof. – Sb GEG 1887, 123–133.
- Loeschcke, G.** 1890. In Sachen der sog. schiff förmigen Steinsetzungen. – Sb GEG 1889, 138–143.
- Manczak, W.** 1982. Kamen die Goten aus Skandinavien? – *Indogermanische Forschungen*, 87, 127–137.
- Merkel, G. H.** 1797. Die Letten vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Völker- und Menschenkunde. Leipzig.
- Montelius, O.** 1877. Sur le premier âge du fer dans les provinces baltiques de la Russie et en Pologne. – I Comte rendu Congrès International d'Anthropologie et d'Archeologie prehistoriques. 8e session, I. Budapest, 481–493.
- Moora, H.** 1926. Üks varema raua-aja kalm Põhja-Eestis. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, II. Tartu, 187–200.
- Moora, H.** 1935. Rooma raua-aeg. – Eesti ajalugu, I. Tartu, 81–123.
- Moora, H.** 1956. Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. – Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn, 41–119.
- Peregrinatio Gothica**, I. (Archaeologia Baltica, VII.) Łódź, 1986.
- Prants, H.** 1911. Soome sugu rahvaste ajalooline arenemine. Tallinn.
- Reiman, V.** 1908–1909. Eesti rahva haridusejärg iseseisvuse aja lõpul. – Eesti Kirjandus, 3, 30–42, 89–99, 121–133, 153–158, 281–289, 345–352; 4, 449–461.
- Sb GEG – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1861–1923.
- Schmiedehelm, M.** 1923. Beiträge zu der sogenannten gotischen Frage im Baltikum. – Sb GEG 1922, 76–107.
- Schmiedehelm, M.** 1924. Der Fund von Kirimäe in Estland. – SMYA XXXV: 1, 3–36.
- Schmiedehelm, M.** 1931. Über die Beziehungen zwischen dem Weichselgebiet und Estland zur römischen Eisenzeit. – Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII 1930. Riga, 395–405.
- Selirand, J.** 1983. Urniväljadest ümarkääbasteni. Äärjooi slaavi arheoloogiale. Tallinn.
- Selirand, J. & Tõnisson, E.** 1963. Läbi aastatuhandete. Tallinn.
- Seraphim, E.** 1925. Aus Livlands Vorzeit. Leipzig.
- Sievers, K. G. v.** 1877. Bericht über die Jahre 1875 am Strante-See ausgeführten archäologischen Untersuchungen. – Verh GEG, 8, 1–29.
- Sitzka, J.** 1897. Die Steinsetzung von Ayakar. – Sb GEG 1896, 136–144.

- Sklenár, K.** 1985. Kulitse ajastu avastajad. Tšehhi keelest tõlkinud Leo Metsar. Tallinn.
- Spreckelsen, A.** 1933. Geschichte Estlands im Zusammenhang mit der Geschichte der Nachbarländer. Reval.
- Svennung, J.** 1967. Zur Geschichte des Goticismus. – Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala, 44: 2B. Stockholm.
- Tallgren, A. M.** 1922. Zur Archäologie Eestis, I. Dorpat.
- Tallgren, A. M.** 1924. Ein wichtiger eisenzeitlicher Fund aus Kunilepa Ksp. Juuru (Jörden). – Sb GEG 1923, 50–56.
- Tallgren, A. M.** 1927. Euroopa muinasaeg pronksiaja algusest ajaloolise ajani. – TÜ AKT, 5. Tartu.
- Thomsen, W.** 1869. Den gotiske sprogklasses Indflydelse paa den finske. København.
- Thomsen, W.** 1870. Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen. Halle.
- Thomsen, W.** 1874. Bemærkninger om de russiske Østersøegnes Bebyggelsesforhold, særlig om Spor af en gotisk Befolkning paa den ældre Jernalders Tid. Foredrag paa det 11te Skandinaviske Naturforsker møde i Kjøbenhavn 1873. Særtryk af Beretningen om Mødet. København.
- Thomsen, W.** 1879. Der Ursprung des russischen Staates: drei Vorlesungen. Gotha.
- Undusk, J.** 1997. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. Merkel – Jakobson – Hurt. – Keel ja Kirjandus, 11, 721–734; 12, 797–811.
- Urbańczyk, P.** 1998. The Goths in Poland – where did they come from and when did they leave? – European Journal of Archaeology, 1(3), 397–415.
- Vassar, A.** 1943. Nurmsi kivikalme Eestis ja tarandkalmete areng. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.
- Viiding, H. & Kongo, L.** 1993. Caspar Andreas Constantin Grewing ja ta tähendus Eesti geoloogiale. – Teaduse ajaloo lehekülgi Eestis, IX. Tallinn, 99–110.
- Wahle, E.** 1950. Studien zur Geschichte der prähistorischen Forschung. – Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Jahrgang 1950, 1. Heidelberg.
- Wallin, V.** 1894. Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta. (Kuvallinen Suomen historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka, 1.) Jyväskylä.
- Wiskowatow, P.** 1888a. Bericht über die Aufdeckung einer schiff förmigen Steinsetzung bei Türsel in Estland. – Verh GEG, XIII, 1–4.
- Wiskowatow, P.** 1888b. Nachtrag zum Berichte über die Aufdeckung der Steinsetzung zu Türsel. – Verh GEG, XIII, 71–79.
- Wołagiewicz, R.** 1974. Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej. – Studia Archaeologica Pomeraniae. Koszalin, 129–152.
- Аспелинь [Ю. Р.]** 1897. Следы влияния Готов в северной полосе России. – Труды Восьмого Археологического Съезда в Москве 1890. Том III. Москва, 55–66.
- Браун Ф. А.** 1899. Разыскания в области гото-славянских отношений. СПб.
- Висковатовъ П. А.** 1891. Тюрсельскія раскопки (неосновательность теории о «корабленных могилахъ» въ прибалтійскомъ крае). – Труды седьмаго археологического съезда въ Ярославле 1887. Том II. Москва, 199–207.
- Иордан.** О происхождении и деяниях гетов. Getica, вступительная статья, перевод, комментарий Е. Ч. Скржинской. Москва, 1960.
- Харузинъ Н.** 1894. Обзоръ доисторической археологии въ Балтійскихъ губерніяхъ по трудамъ местныхъ исследователей. Ревель.
- Шмидехельм М. Х.** 1955. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии (V в. до н. э. – V в. н. э.). Таллин.
- Щукин М. Б.** 1977. Современное состояние готской проблемы и черняховская культура. – Археологический сборник, 18. Ленинград, 79–91.

Andres Tvauri

**BALTIC ARCHAEOLOGY IN THE COURSE OF WORLD HISTORY
OR THE FATE OF THE HYPOTHESIS ABOUT THE GOTHs
IN THE EASTERN BALTIC**

Summary

The development of archaeology depends not only on the recognition and investigation of new antiquities. At some point, the whole way and the results of interpreting the sources have been radically reformed. Changes of that kind were caused not only by the supplements to the source material, or the more complex methods of investigation, but are even more the results of shifts in the fields outside the direct reach of science, such as the political situation or cultural context.

Scientific archaeology in Estonia has been developing in the framework of the so-called ethnic paradigm, formulated by the German scholar Gustaf Kossinna. The fundamental idea of that paradigm is the presumption that archaeological culture, determined on the basis of material remains, can be identical with ethnicity. Similar ideas had had a considerable spread even before Kossinna, and in Estonia, archaeological sources were interpreted in that sense for the cause of both Baltic German and Estonian points of view. The development of archaeology during the so-called Baltic German period, i.e. in the 19th century, and the first two decades of the 20th century, was mostly based on the writings of three professors of the University of Tartu, namely Friedrich Kruse, Constantin Grewingk and Richard Hausmann. Their work had contributed to the formation of a kind of overall view of the prehistory of the Eastern Baltic territories by the beginning of World War I. As the central problem of that, Baltic German conception of prehistory, the hypothesis about the Goths in the Eastern Baltic, introduced by Grewingk, can be pointed out.

Under "hypothesis about the Goths" I mean here and thereafter the point of view that ascribed the Eastern Germanic tribe called the Goths an important role in the prehistory of the Eastern Baltic area. According to that theory, the original population of the Eastern Baltic lived in the primitive Stone Age level until the first half of the first millennium AD. The antiquities of a more complex culture that used metal were ascribed to the Goths, living among the original population from the 2nd to the 4th centuries AD. According to that theory, the Goths left the Eastern Baltic area in the middle of the first millennium AD, and during the second half of the first millennium were replaced with the forefathers of the Estonians and the Livs, arriving from the East. All the main statements forming the hypothesis about the Goths were refuted already during the first half of the 20th century at the latest. Nevertheless, the hypothesis about the Goths has caused anxiety among the archaeologists long after its extinction. For example, it has been looked upon as an intrigue of Grewingk or the Baltic Germans in general against the native population. As the hypothesis presented the Germanic tribes as

considerably more *civilized* than the forefathers of the Estonians and the Latvians, the former statement could be understood. A more detailed study of the historiography of archaeology reveals, however, that the sources of that hypothesis lie in the conditions of the period of its formation, and all the statements presented in that framework were in good correlation with the then scientific understanding of the prehistory of Northern Europe.

Caspar Andreas Constantin Grewingk, born in a small South Estonian town of Viljandi in 1819, was the Professor of Mineralogy and Geology at the University of Tartu from 1854 until his death in 1887. His studies had taken place in the universities of Tartu, Jena and St. Petersburg. In 1865 he published a study of the Stone Age in the Baltic provinces of Russia, which should be considered the first scientific treatment of the archaeology of Estonia. In that book, Grewingk presents an analysis of Stone Age finds only, yet composes an overview of the written sources connected with the early history of the Eastern Baltic. In that overview, he considers the Estonians and the Livs to be the first inhabitants of Estonia. On the basis of the description of the *fenni* by Tacitus, he decides their level of development to be rather low. In addition, he concludes that the culture of the local inhabitants did not undergo considerable development during the thousand years before the German conquest, as their way of life at the beginning of the 13th century was rather similar to that described by Tacitus. In his first archaeological work, Grewingk does not mention the Goths. Later he started investigations on the Estonian antiquities of the Metal Age, and used the results in compiling his generalizing work *Zur Archäologie des Baltikum und Russlands* (published in 1874 and 1877).

Grewingk was the first to present a chronology of Estonian prehistory. In the 19th century, the Stone Age was divided only into the Palaeolithic and the Neolithic. Grewingk dated all the Estonian antiquities of the Stone Age to the Neolithic. He stated that the Eastern Baltic areas had a “specific” Stone Age, the end of which he first dated to as late as the 6th century AD, later to the 1st century AD. The Iron Age was also divided into two parts. Grewingk dated the first part to the period from the 1st to the 6th centuries, the second – from the 9th to the 12th centuries AD. He stated that the intermediary period (7th–8th centuries AD) was the era of transition. According to him, the Stone Age culture continued in Estonia long after the introduction of iron. The antiquities of earlier and more primitive Stone Age culture he attributed to the locals – Ugric tribes in the northern part of the Eastern Baltic, and Lithuanian–Slavic tribes in the southern part. The antiquities of the more advanced metal culture he assigned to the Goths living among the local native population.

Seven boat-shaped stone graves in Courland, on the southwestern shore of the Gulf of Riga, which gained wider notice in the 1870s, had a crucial role in the formation of the hypothesis about the Goths. Grewingk stated that these were ship graves constructed by Scandinavians. The investigation of big stone graves of Roman Iron Age, rich in finds, namely *tarand*-graves, was important for the justification of the hypothesis about the Goths. In 1875 the first stone grave with

tarands was investigated in Northern Latvia, in Slavēka near Rauna, by an amateur antiquarian Count Carl Georg von Sievers. The oblong shape of the grave, and the stone rows situated crosswise to the main axis of the grave, allowed von Sievers to compare the grave with the Viking Age ship graves of Scandinavia and the rowers' benches found there. The constructional peculiarities gave him reasons to suppose it to be a grave of the Normans. According to Grewingk, only Germanic tribes could erect boat-shaped graves, as ship graves are common in Scandinavia. If there exist Germanic graves in the Eastern Baltic, the Germans should consequently have lived here. Grewingk ascribed the graves to the Goths, contrary to von Sievers. His argument ran that the Goths had reached the Eastern Baltic from the area by the mouth of the River Visla by 200 AD at the latest.

One of the main foundations of the hypothesis about the Goths was the supposed similarity or equality of Estonian stone graves with Scandinavian ship graves. The incorrect view that large stone graves in Estonia and Latvia, dating from the first half of the first millennium AD, are ship graves was caused by the primitive method of their investigation. Only the central parts of the grave were opened, thus the possibility of working out the overall structure of the grave was hindered. Besides, the graves were often drawn as seen, without proper measuring. The second reason for including the Goths seems to be the fact that the models or analogies for the ornaments discovered in the *tarand*-graves can be found at the southeastern shore of the Baltic. The Goths are known to have lived in that area, near the mouth of the River Visla.

The possibilities for Grewingk to create a picture of the prehistory of the Eastern Baltic were limited by the knowledge, and by the historiographic tradition and the cultural background of the time. The 19th-century view on history was considerably different from the present one, and the archaeological sources of that time form only a fraction of the information gained from excavations until now. The fact that the age of the archaeological science reaches only 150 years must not be ignored. Thus, at the time when the hypothesis about the Goths was formed, scientific archaeology was making its first steps.

The fundamental text of the European cultural tradition has been the Bible, which also formed the basis for the earlier historiographic tradition. However, it could not have been otherwise, as the first evidence about human existence before the Flood was found as late as in the middle of the 19th century.

The Bible and the early written sources depicted the history of mankind as a series of migrations. The 19th-century situation, visible to the scientists of that period, would also support the view of migrations as common practice: mass emigration from Europe to North America was accompanied with the continuing colonization of Siberia and the climax of colonial power. On the basis of all that, the incessant migrations of whole nations would seem natural.

The tradition of the 19th-century to explain all the changes in the archaeological material with migrations should be ascribed to this background. The idea that nations arrived in a well-established form from somewhere changed into a postulate during the 19th century. This migrational interpretation led to the idea

of some areas as the cradles of nations, which sometimes produce an overflow of people who emigrate and conquer neighbouring territories. Most often, the Arabic Peninsula, the steppe zone of Asia, or the Northern Mexico in pre-Columbian Northern America are seen as such areas. Kossinna and his students, using German nationalism as their basis, rehearsed an old myth of Southern Scandinavia and Northern Germany as the “forming place” of nations.

Historians and archaeologists supporting the migrational concept have always assumed that some nations carry a mission given to them by supernatural powers, or that such nations have a more complex culture or finer racial characteristics and thus have extraordinary potential for colonization. The special role of the Goths in the history of Europe was stressed as early as the Late Medieval and Early Modern periods. Only the collapse of Nazi Germany in World War II ended the concept about Germans having an extraordinary inclination for expansionism, only for the following emphasis on Slavic expansionism. The Goths were seen as the most numerous and brilliant Germanic tribe. Many of the writings of historians and archaeologists of the 19th and 20th centuries contain an overt admiration for the Goths.

The work of a Gothic historian Jordanes named *Getica. De originie actibusque Getarum*, written in Constantinople in 551 can be considered the main source for the hypothesis about the Goths. In this book, the Goths are stated to originate from Scandinavia, and their state is considered to have stretched from the Baltic to the Black Sea. Jordanes stated that king Ermanaric (in power ca 350–376) of the Eastern Goths subordinated *venedi* and *aesti* to his power. Grewingk cites the latter notice of Jordanes. The work of Jordanes is known to be tendentious already when written, as its main aim was to push the Eastern Goths and their royal family to an equal position with the Romans and thus create a glorious history of the Eastern Goths. In the 19th century, the notices of Jordanes were interpreted in the spirit of contemporary understanding of political power. Thus, the fragile and temporary conglomerate of state-like formations of the Goths and their neighbours, situated northwest of the Black Sea in the first centuries AD, were envisaged as a stable state. This interpretation created the political framework for the archaeologists, trying to suit their material with it.

Grewingk was not the first one to seek for traces of the Goths in the Eastern Baltic. He only fitted the archaeological findings with the statements already expressed by historians and linguists. The Danish linguist Wilhelm Thomsen dated the earliest Germanic loan words in the Balto-Finnic languages to the first centuries AD. Mainly on the basis of linguistic data he stated that there existed a few Gothic colonies on the Estonian and Finnish coast, but most of these territories were uninhabited at that time.

The situation in the third quarter of the 19th century, when the local inhabitants were only proving their right to existence as nations, can be seen as a background factor for the formation of the hypothesis about the Goths. The (Baltic) Germans considered themselves to be among the “civilized” nations, and could not imagine the local inhabitants of the Eastern Baltic as subjects or affecters of history. The

hypothesis about the Goths also had a contemporary political role. From the 1860s onwards, the pressure from the Russian government for the nullification of the privileges of the Baltic nobility and for the unification of the Baltic provinces into the rest of the Russian Empire increased. The attack was in the first place directed against the Baltic *Landesstaat* as well as the position of the German culture and language. Thus the Germans tried, with the help of the hypothesis about the Goths among other things, that the Germanic population in the Eastern Baltic has acted as *Kulturträger* (maintainers of culture). The original inhabitants of the Eastern Baltic were often depicted even as savages before the German conquest at the beginning of the 13th century.

The first to publicly present the shortcomings of the hypothesis about the Goths was **Pavel A. Viskovatov**, Professor of Russian Literature and Slavic Philology of the University of Tartu from 1874 to 1895. Viskovatov was competent in history and archaeology as well. The construction of the stone graves of Roman Iron Age in Estonia and Northern Latvia was one of the central problems of the hypothesis about the Goths. The main reason for the interpretation of such graves as Gothic was the consideration of them as Scandinavian ship graves. Already in 1886, while studying the stone grave at Türsamäe, Viskovatov is said to have had doubts about the interpretation of it as a ship grave. In 1887, professor of the University of Tartu, Georg Loeschke, and Viskovatov conducted excavations at the stone grave of Jaagupi near Tartu. The results of the excavations showed that it was not ship-shaped. At the 7th Overall Russian Conference of Archaeology, Viskovatov already stated that the so-called ship graves in the Eastern Baltic, or at least most of them, were not ship-shaped. He also pointed out that both the construction of and burial customs in these graves differ greatly from the Scandinavian ship graves. Viskovatov was also the first to suggest that the local inhabitants, and not the Goths, used *tarand*-graves for burials.

Viskovatov was not the only one who put the hypothesis of Grewingk under suspicion. In abandoning the hypothesis, the statements of Professor **Georg Loeschke** were of equal importance at least. Loeschke had ended his studies at Leipzig and Bonn with a doctoral dissertation in Bonn in 1876. In 1879, 27-year-old Loeschke was invited to the position of Professor of Classical Philology and Archaeology at the University of Tartu. He retained that position until 1889, when he accepted the professorship at the University of Bonn. In 1886, while visiting one so-called ship grave at Kambja, Loeschke started to suspect their existence in the Eastern Baltic territories. In 1887, he investigated the stone grave of Jaagupi and found proof to the idea that these graves were not ship-shaped. In 1889, Loeschke re-examined the grave at Slavēka and found out that not even that grave was ship-shaped. This fact refuted the main statement of the hypothesis about the Goths.

The authority of Grewingk as an investigator of the archaeology of the Eastern Baltic territories was beyond question. Considering his position in the archaeology of these areas, the decision of Viskovatov and Loeschke to move against the hypothesis about the Goths was a rather brave one. Grewingk had created an

authoritarian monopoly of both archaeology and geology of the Eastern Baltic areas at least at the University of Tartu. As a reason for the absence of friends of Grewingk among geologists and students of Grewingk both in archaeology and geology, his personal characteristics should be considered most likely. Thus Grewingk was left alone to defend his hypothesis about the Goths. The death of Grewingk in 1887 marked the beginning of withdrawal from his theory.

From 1887 up to almost the beginning of World War I, the leading scientist dealing with the archaeology of the Eastern Baltic territories was Professor **Richard Hausmann** of the University of Tartu. He had studied at Tartu, started teaching activities in 1874, and was Professor of History from 1880 to 1897. In 1887, Hausmann was still a protagonist of the hypothesis about the Goths. It seems that the statements of Viskovatov and Loeschke, and his own excavations nonetheless, caused him to change his mind. This can be traced in the terms Hausmann used about *tarand*-graves. In 1889 he named them so-called ship-shaped stone graves. In the summer of the next year he investigated numerous *tarand*-graves and in all of these found rows of stones, situated crosswise to the main axis of the grave, usually running in the north–south direction. He was convinced that the graves were not ship-shaped and named them simply stone graves (*Steingräber*) at first. In 1891, Hausmann proposed to name these graves stone-row graves (*Steinreihengräber*) according to their most typical feature. Two years later Hausmann once again made a plan of Slavēka grave and concluded that it was not crossed with stone rows but, instead, consisted of quadrangular chambers (*Zelle, tarands*), situated next to each other, filled with stones and surrounded with a wall. If new quadrangles were erected next to the previous ones, the grave acquired the typical elongated shape. Thus he arrived at the position previously proposed by Viskovatov. That ultimately proved the thesis that the stone graves of Roman Iron Age in Estonia and Northern Latvia were not ship graves. While considering the ethnic question of the users of such graves, Hausmann was more cautious than Grewingk. He stated that Germanic influence was visible in the finds, but left the ethnic question of the builders of such graves undecided. Still, according to his view, the ancestors of Estonians appeared on the territory of present Estonia from the east, as late as the 6th or 7th centuries AD, and replaced the then inhabitants. From that statement it may be concluded that Hausmann did not consider builders of *tarand*-graves to be ancestors of Estonians. He also presented a statement that in the first centuries AD, the Goths were the “carriers of culture” in the Eastern Baltic areas, still being less certain, stating that “the Gothic problem is undecided yet”.

After the death of Grewingk, there appeared various statements against the hypothesis about the Goths and even more often, against the existence of ship graves. During the preparatory activities of the Overall Russian Archaeological Congress of 1896 in Riga, Russian ethnographer **Nikolai Haruzin** published an overview of the archaeology of the Baltic territories, based on the works of local investigators. On the basis of the ideas of Viskovatov, he considered the Gothic background of Estonian and Northern Latvian stone graves ungrounded and

proposed the local tribes as their founders. Haruzin did not support the view that the territory of Estonia was uninhabited from the Migration Period until Viking Age. Instead, he proposed a slow change in the material of the stone graves. The 1890s were a period of Russification in the Baltic provinces. Against such a background, the views of Haruzin may be considered Russophile or more exactly, hostile to Germans. Both in archaeology and the political life of the 1890s, Estonians and Russians found a common enemy, namely the Germans. The thesis of continuous settlement of the Iron Age is in accordance with later statements of ethnic Estonian archaeologists. The proposal of Haruzin about continuous settlement was later proved, but was fully based on prejudice and hypothesis, not on facts known at that time. The first antiquities dated to the Middle Iron Age were found only at the beginning of the 1920s.

As a summary, it can be said that after the death of Grewingk, several points of view were expressed, many of them different from the hypothesis about the Goths. The investigations of Viskovatov, Loeschke and Hausmann first contributed to the end of the interpretation of stone graves as ship-shaped, later *tarand*-graves were considered to be the burial places of the local population. The idea that the local population took over the material culture of the Goths, who had arrived at the Eastern Baltic and formed the ruling class here, persisted. The same hypothesis said that the Goths left these areas in the 4th century AD, and up to the 8th century, Estonia only had minimal habitation, if any.

A considerable change in interpreting archaeological sources took place in the 1920s, following the formation and independence of the Republic of Estonia. At first place, the Germanic tribes were no longer seen as the only "civilized" inhabitants of the Eastern Baltic region during the Roman Iron Age. This view could by no means be reconciled with the national identity of the young state. The supplemented archaeological sources no longer supported the hypothesis about the Goths. The archaeological material gathered from Estonia, Latvia, Lithuania and Eastern Prussia by that time did not prove the earlier hypothesis that Germanic population existed in these areas during the first centuries AD. Quite the opposite was stated, namely that the material culture of the whole area had no Germanic or "semi-Germanic" character, but rather belonged to Balto-Finnic and Baltic tribes and continued the development of earlier local settlement. In the 1920s and 1930s, there still existed a view in Estonian archaeology that the Estonian material culture of the Roman Iron Age had strong Gothic influences. This was interpreted as the possible result of visits of traders from the mouth of the River Visla to Estonia, especially to the coast of Virumaa, and the settling of Germanic newcomers in Estonia.

The remains of the hypothesis about the Goths disappeared suddenly from Estonian archaeological writings. The beginning of the Soviet occupation caused that sudden change. After a programmatic article by Harri Moora in 1956, where he stated that the importance of the Goths for the Eastern Baltic area was insignificant, no publications appeared stating the influence of the Goths. Moora criticized his own earlier view that Eastern Germanic tribes were the only inhabitants of

the lower course of the Visla around the time of the birth of Christ, and thus influences of the Goths could be traced in the Estonian material culture of the Roman Iron Age.

This would be a suitable ending point for speaking about the hypothesis about the Goths in the archaeological material of Estonia. Still, I want to state that the shift from the hypothesis about the Goths to national Estonian view of history was mostly the result of the formation of the Republic of Estonia and the appearance of archaeologists of Estonian ethnicity. The Goths were ascribed an important role in the material culture of the Roman Iron Age in Northern Europe until World War II, by archaeologists of Estonia as well as of the neighbouring countries.

It is important to point out that the investigation and interpretation of the Goths changed in the archaeology of entire Europe after World War II. Until 1944, much was written about the Goths in Germany, and numerous antiquities ascribed to the Goths were investigated. These were named the Oxhöft Group (German *Oxhöfter Gruppe*, Polish *Oksywie*), after a grave with cremation burials at the shore of Gdansk Bay. The Oxhöft Group can be distinguished in the archaeological material of late Pre-Roman Iron Age (approximately the end of the 2nd century BC). In Eastern Prussia, the period 1–400 AD was sometimes even called the Gothic Period. The influence of the Goths was considered strong in the entire Eastern Baltic and even Finland, and was compared with the later expansion of the Vikings. Before World War II, the leading Polish archaeologists (e.g. Józef Kostrzewski, a student of Gustaf Kossinna) were of the opinion that the antiquities of the Oxhöft Group were created by the Goths.

The areas where the Goths were known to have lived during the first half of the first millennium AD were annexed to Poland after World War II. For the Polish archaeologists, the Germanic origin of the Goths made them unwanted – the Polish archaeology concentrated on the investigation of Slavic prehistory. Witold Hensel even stated that the western territories annexed to Poland were inhabited with Slavs as early as the Bronze Age. The post-war Slavic archaeology both in Poland and the U.S.S.R. adopted the similar ethnic interpretations of archaeological source material, used by German archaeologists before the war. The ideas of Kossinna continued their unofficial but productive existence in the socialist sphere. In 1948, an atlas of archaeology was printed, compiled by the Polish archaeologist Konrad Jażdżewski, where distribution maps of Slavic expansion were created in true spirit of Kossinna.

The above gives a necessary background for the article of Moora from 1956. In this attempt to suit the Estonian archaeology into the forced Soviet dogmas of history, Moora had to take the side of official Polish archaeology in the Gothic question. He wrote that especially the further investigations of Polish archaeologists and linguists showed convincingly that the Visla basin had been an ancient Slavic territory. It still seemed most likely that the original inhabitants of the Visla mouth area were the Slavs, among whom, especially in the area west of the mouth of the Visla, a few Germanic inhabitants existed.

In the 1950s, the Goths were given more publicity in Poland. It is important to point out that after World War II, the concept of mass migration of the Goths was abandoned and the role of the Goths as only one component of multiethnic population was stressed. This should be viewed in the context of the statement of Polish archaeologists of Slavic population in these areas. Józef Kostrzewski expressed a point of view, according to which the Goths occupied the territories inhabited with people of the Oxhöft Group, lived among them for ca 200 years and melted into these. Kostrzewski interpreted the Goths as a military elite in the first place.

In addition to the Oxhöft Group, the Wielbark Culture usually dated from the middle of the 1st century up to 3rd century AD, and Cherniakhovo and Sîntana de Mures Cultures, dating from the 3rd–4th centuries AD, have most often been associated with the Goths after World War II.

In a few decades after World War II, the “Gothic question” was addressed by German archaeologists as well. An important study by Rolf Hackmann, published in 1970, does no longer consider the Goths to be Scandinavian immigrants, but rather a tribe developing from local population. Another acknowledged German investigator of the Goths, Volker Bierbrauer, has come to the conclusion that there exists no archaeological support for the Scandinavian origin of the Goths.

Only at the beginning of the 1990s, after the collapse of the “Iron Curtain” has a more vivid investigation of the Goths began both in Poland and Germany as well as in Scandinavia. It would be impossible to summarize here all the newest results of investigations. However, it can be stated that the investigations have reached a new level. Many investigators have clearly abandoned Kossinna’s ethnic concept in archaeology. This has resulted in a conclusion that the Goths cannot be considered as ethnic entities, but rather as a multiethnic and opportunistic elite, united by mythical common origin.

To sum up, I would like to say that the hypothesis about the Goths was formed by Constantin Grewingk in the 1870s and it flourished in the 1880s. From the second half of the 1880s onwards, the data not supporting the hypothesis were beginning to be collected. Still, this theory formed a part of the first overall picture of the Estonian prehistory, dominant in the last quarter of the 19th century and the beginning of the 20th century, until Estonia’s independence. The next theory of Estonian prehistory, which can be called national romanticist, formed in the 1920s and 1930s on the basis of the works of Aarne Michaël Tallgren and Harri Moora, both professors of the University of Tartu. In spite of the Soviet occupation, this theory had the general support of the Estonian researchers until the 1990s. Criticism of the ethnic paradigm in Estonian archaeology only began in the 1990s. It still remains unclear which concept will be formed instead.

The development of archaeology in Europe has been directly influenced by the idea of nationalism. An overall view of Estonian prehistory, formed by the beginning of World War I, was formed by Baltic Germans and in the spirit of Baltic German nationalism. The hypothesis about the Goths was a similar historical myth to the Baltic Germans as the myth of an idyllic prehistoric independence for

the national concept of history of Estonia. The reason for the birth of the hypothesis about the Goths was not only Baltic German nationalism, but also the belief in migrations as the main causes of cultural changes, rather widespread in the 19th-century historical science. Almost never were changes in archaeological material explained with developments within societies, but usually with migrations. National archaeologies of both the Baltic Germans and Estonians made their conclusions in the framework of the belief that nations and languages can be connected with certain ancient finds and findings or archaeological cultures formed on the basis of such finds and findings.

The withdrawal of the hypothesis about the Goths took place just in the same way as most of the changes in the theory of science. The supporters of the old theory did not change their mind, but the younger colleagues (Viskovatov, Loeschke) did not support the older concept. After the death of the protagonists of the old theory, and the beginning of Estonian independence, Estonian-minded (Tallgren) or national Estonian (Moora, Schmiedehelm) scientists had a rather different scientific background and worldview. As non-archaeological reasons, the birth of national states and changing political borders as resulting from two great wars in Europe appeared fatal to the Gothic concept as well.

The origin of the Goths is still a question of debate. It seems that Rolf Hackmann was right while saying that the investigation of the history of the Goths was an endless discussion. After all, after a pause of several decades, the Goths are once again a politically correct theme of archaeological investigations.

No matter whether we want it or not, but our understanding of history, including prehistory, is dependent on the general level of development of science and society, as well as the nationality and political views of the scientist. The Gothic question and the formation period of Estonian archaeology are a good example of that.